

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג. מאסף לענייני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

חיים חמיאל / חג הפסח בתורה

חג הפסח נזכר הרבה פעמים במקרא וענייניו מרובים. בחרנו מתוכם חמישה עשר נושאי משנה שהם קרובים ביותר לצרכיו של המורה בהוראת ענייני החג בבית הספר. אך גם לאחר הצימצום הזה היה צורך להגביל את המסגרת ולהסתפק בפסוקי התורה בלבד.

ריכוז הפסוקים וסידורם לפי נושאי משנה מקל על המורה לארגן את השיעור ולשתף את תלמידיו בעבודה עצמית אינטנסיבית ביותר. התלמידים שכבר עברו קודם לכן על ספר שמות, ימצאו עתה עניין מיוחד בלימוד פסוקי התורה כהכנה לקראת החג. בהקדמה ל"מעיינות" ב' בעמ' 12, צוינו האפשרויות המיתודיות הגיתונות למורה על ידי ריכוז הפסוקים ממקומות שונים בתורה תוך הצגת דעות חכמי התלמוד והמדרש ודעות הפרשנים בדורות השונים.

הפעם הוספנו הערות מדריכות לעיבוד הדעות הפרשניות. ההערות בסוגריים ניתנות לעיתים בצורת שאלות ולעיתים בתוספת הסבר לשיטות ולגישות השונות. המורה יכול לבחור באחת משתי הדרכים שחיבור זה מאפשר לו להשתמש בהן; הוא יכול לפתוח בהצגת שאלה או בעיה פרשנית ולבקש את תלמידיו שיעיניו בדעות הפרשנים ויסדרו לפיהן את תשובתם והסברתם. אך אפשר גם להתחיל בעיון בדעות הפרשנים השונים ואחרי כן ישתדלו התלמידים למצוא את הקושי או את הבעיה שהפרשנים באו להסבירה.

סידור החומר בצורה שלפנינו מאפשר עבודה עצמית מרובה של התלמידים כגון: ציון הגישות של הפרשנים להסברת ענייני החג (לדוגמה: הפרטים בפסח מצרים, עניין ניצול מצרים); יישוב החזרות והסתירות בפסוקים לפי דעות הפרשנים; דיוקים פרשניים; מציאת השקפות ורעיונות בדעות הפרשנים (עי' עמוד 12 הערה 7; עמ' 14 הערה 1 — רמב"ן; עמוד 20 הערה 22 — הירש; הסברות בעל החינוך לעניין הפסח; יציאת מצרים ועבודת ה', עי' עמוד 38 הערה 6 ועוד).

ר ג ל

שֶׁלֶשׁ רְגָלִים 10 תַּחֲגִיל 2 בְּשָׁנָה: אֵת חַג-הַמִּצּוֹת 8 תִּשְׁמַר — — —

(שמות כג י"ד)

1. אונקלוס: תלת זמנין (שלוש פעמים).

רש"י: פעמים, ועי' במדבר כב, כח.

2. אונקלוס: קדמי (לפני).

ראב"ע: לי לבדו תהיה עכו.

חזקוני: לשמי, שבשלתם (הרגלים) אתה שמח.

3. ראב"ע: החל ממנו כי הוא ראשון לחריש השנה.

תקופת החג

אֶת-חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמְרוּ שְׁבַע יָמִים תֹּאכְלוּ מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ מְלוּעַד חֹדֶשׁ הָאֶזְבִּיב כִּי-בּוֹ יֵצְאֶתֶּם מִמִּצְרָיִם — — — (שם שם, טו)

אֶת-חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמְרוּ שְׁבַע יָמִים תֹּאכְלוּ מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאֶזְבִּיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאֶזְבִּיב יֵצְאֶתֶּם מִמִּצְרָיִם: (שם לה, יח)

בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֶרְבָיִם: פֶּסַח לַיְלִי: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הִנֵּה חַג הַמַּצּוֹת לַיְלִי שְׁבַע יָמִים: מַצּוֹת תֹּאכְלוּ: — — — וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לַיְלִי שְׁבַע יָמִים: — — — (ויקרא כג, ה-ח)

וַיְדַבֵּר יי אֵל-מֹשֶׁה בְּמִדְבַר-סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיית לְצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וַיֵּעָשׂוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ: בְּאֶרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֶרְבָיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמִעְדוֹ כָּל-חֲקִטּוֹ וּכְלֵל-מִשְׁשָׁפוֹ תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֵל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂת הַפֶּסַח: וַיַּעֲשׂוּ אֶת-הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאֶרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֶרְבָיִם בְּמִדְבַר סִינַי — — — (במדבר ט, א-ה)

תקופת החג

1. רמב"ן: (לפסוק טז) שתשמור לעשות חג בתחילת האביב.
2. סורנו: שמור שיהיה בחודש האביב על ידי עיבורי השנים והחדשים.
3. רש"י: שהתבואה מתמלאת בו באביב; אביב לשון אביב וראשון לבשל פירות.
4. רש"י: חודש הביכור שהתבואה מתבכרת בכישולה.
5. סורנו: למועד חודש האביב אשר בו יבורך האביב.
6. רש"י: משש שעות ולמעלה.
7. (ע"י עמ' 19 הערה 20).
8. תזקוני: ערב יום טוב הראשון והלילה נקרא פסח על שם שעסקים בקרבן שנקרא כן, אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא חג המצות (ע"י להלן עמ' 13 הערה 2).
9. רש"י: כל מקום שנאמר שבעת — שם דבר הוא: שבע של ימים.
10. סורנו: כי אמנם מכונת הרגלים הם התפילה וההודאה כמו במועד חודש האביב התפילה לאל על האביב וההודאה על הגאולה. ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחילת האביב עד הקציר, כאמרו: שבעות חוקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה, כד) היה העומר הודאה על האביב כמקריב ביכורי שדה לבעלים, והיה הקרבן עמו לתפילה על העתיד. והיתה הספירה זכרון לתפילה יום יום. והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף.
11. גמרא: נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד (במדבר כח, ב), מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה (הקרבן קרבן פסח) את השבת. (פסחים טו).

דעת-מכללת הרצוג

מתוך "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ובחגך הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליני: ובחגך הראשון עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאכל: בימים הראשון מקרא-קדש — — —

ובימים השביעי מקרא-קדש — — — (שם כת, כה)

שמורה אַת-חדש האביב 10 ועשית פסח 11 ליני אלקיך כי בחגך האביב הוציאך וי אלקיך ממצרים לילה 12:

ולא יראה לך שאר קבל-גבלך שבועת ימים: (שם שם, ד)

ששת ימים תאכל מצות ובימים השביעי צצרת ליני אלקיך לא חצפה מלאכה: (שם שם, ח)

שמות החג

— ותגתם אתו חג ליני לדחיקם — — — (שמות יב, יד)

— וביום השביעי חג ליני: (שמות יג, ו)

אַת-חג המצות תשמר — — — (שם כג, טו; לד, יח)

ולא-ילין לבקר זבח חג המסח: (שם לד, כה)

9. רש"י: מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו — עבר את השנה.

ספורנו: שמור בהתמתן השגחה שיהיה ניתן חודש האביב ע"י עיבורי החודשים והשנים שיכחזו בהם שני הלכנה עם שני החמה.

חוקוני: המתן את חודש האביב. חודש ניסן נקרא חודש האביב על שם שהנבואות שנקראו אביב מתבשלות בו והם שעורים כדכתיב (שמות ט, לא): כי השערה אביב.

10. ראב"ע: נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים.

11. ספורנו: בערב חג המצות.

12. חוקוני: תיבת לילה קאי אועשית מסח. (איוה קושי רוצה החוקוני לסלק במירושו ע"י לעיל עמ' 12 הערה 5 ולהלן עמ' 31 הערה 15).

שמות החג

1. אונקלוס: חג קדם יי.

2. יוסף בן מתתיהו: ביום י"ד בניסן הקריבו קרבן מסח כמו שהקריבו במצרים ותגבו ביהוד את היום הזה שקוראים מסח, וביום ס"ו מתחיל חג המצות שבועת ימים. (קדמוניות היהודים ס"ג, י, ג)

עַת-מַכְלֵלַת הַרְצוּג

מתוך: "מעיינות", ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ה. ח מ י א ל

ובחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הִנֵּה סָגַתְמוֹצוֹת לַיָּם — — — (ויקרא כג, ו)
 ובחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הִנֵּה קָג — — — (במדבר כח, יז)
 וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי עָצַרְתָּ לַיָּם אֶלְקֵיָהּ (דברים טז, ח)

ר א י ה

— — — וְלֹא-יִרְאוּ פְנֵי רִיקָם ו: (שמות כג, טו)
 שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרָה 2 אֶל-פְּנֵי הָאֲדוֹן 3 יי: (שם שם, יז)

3. ג מ ר א: מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה, תלמוד לומר וביום השביעי עצרת — השביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה ימים עצורין בכל מלאכה.
 ר ש י: עצור עצמך מן המלאכה:
 דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה — — —
 ר מ ב ין: וטעמו: ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת. והטעם שתהיו נעצרים עוד לפניו לאכול המצות — — —
 ח ז ק ו נ י: עצור עצמך בו מן הדברים שעצרת עצמך בשאר הימים שעברו.

ר א י ה

1. אונקלוס: ולא יתחזון קדמי ריקנות.
 ר ש י: כשתבואו לראות פני ברגלים — תביאו לי עולות (עי' הערה 4).
 ר א ב י ע: רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו (שמות לג, כג). וזה איננו נכון כי הבאים אל בית ה' הם נראים. והעד: ונראה (שמואל) את פני ה' (שמואל א' א, כב) גם יראה כל זכורך את פני ה' (דברים טז, טו) כמו לפני ה'.
 ר מ ב ין: (לפסוק טז) והנה כולם (הרגלים) על מעשיו מן השדה לתת בהם הוראה לאלהים שהוא שומר חוקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע גפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב.
 וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובנטלם פרס מלפניו יבואו אליו לראות מה יצוהם. והנה אל פני כמו לפני.
 2. ספורנו: להודות על החירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל.
 3. ר ש ב י מ: והארץ שלו — שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפי' כי תשא (שמות לד, כג): שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישראל וסמך ליה: כי אוריש גוים מסניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלורך לראות וכי' — — — וגם רבותינו דרשו: הנה האדון ה' צכאות מסעף

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

— ולא-יראו פני ריקם 4:

(שם לה, כ)

שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרָה 5 אֶת-פָּנָיו 6 הַאֲדוֹנָי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל 8: כִּי-אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת-גְּבֻלְךָ 9 וְלֹא-תִחַמַּד אִישׁ אֶת-אַרְצְךָ 10 בְּעֲלֹתְךָ לָרְאוֹת אֶת-פָּנָי יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: (שם לה, כג—כד)

שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים 11 בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרָה אֶת-פָּנָיו 6 יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמַּצּוֹת — — — וְלֹא יִרְאֶה אֶת-פָּנָי יְיָ רִיקָם: אִישׁ כְּמַתְנֵת יָדוֹ בְּקִרְפֹּת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר גָּתוּן-לָךְ 12: (דברים טו, טו—יז)

ס א ר ה " (ישעיה י, לג) בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה — מוציא דיוורין ומכניס דיוורין. ס פ ו ר ו: יאמר אדון על מנהיג עניינים הנססדים — — — ובהיראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו. והוא גם כן אדון הקרקע, כאמרו: כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גְדִים וְתוֹשְׁבֵיהֶם אֶתֶם עַמִּי (ויקרא כה, כג) — — — ושלוה ראוי להודות לפניו על האביב, הקציר, והאסיף ביבול הארץ.

4. ר ש " י: מצוה עליהם להביא עולת ראיית פנים.

5. ר ש " י: כל הזכרים שבך.

6. ר א ב " ע: (לשמות כג, טו): לפני השם (ע"י ראב"ע זרמב"ן הערה 1).

7. ס פ ו ר ו: המסדר ענייניך בדברים הטבעיים כעניין ולא אדון לכל ביתו (בראשית מה, ח).

8. ס פ ו ר ו: מסדר ענייני ישראל בעניינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע — — — אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים כאשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו לת"י עולם כאשר הוא אלהי ישראל.

9. ר ש " י: ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול ליראות לפני תמיד, לכך אני קובע לך שלוש רגלים הללו (שפתי חכמים: דאם לא כן מאי כי אורי'ש וכו') מה נתינת טעם יש בו).

10. ר א ב " ע: כל כך אשלח אימה בלב השכנים שלא יחמדו הארץ, אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה. (לנושא ראיה ע"י עוד "מעיינות" ב' עמ' 14-15).

11. ח ז ק ו נ י: שלא תאמר בחג השבועות ובחג הסוכות כתוב בהם ושמחת אתה וכנך ובתך וכו'. (דברים טו, י, יד) חייב אדם להעלות בנו עמו לרגל אבל בחג המצות שאין שמחה כתיב בו אין האב חייב בו לכך נאמר: שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָה.

12. ר ש " י: מי שיש לו אוכלין הרכה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים. (חגיגה ה).

ס פ ו ר ו: לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לכריתו.

פסח מצרים

לקיחת השנה) דָּבְרוּ אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ
לָהֶם אִישׁ שֵׁה לְבֵית-אָבִתּוֹ שֵׁה לְבֵית 4 שֵׁה לְבֵית 5 : וְאִם-יִמְצֵא עֲבָדֵי מִקְהֵלוֹת מִשֵּׁה 6 וְלָקַח

פסח מצרים

1. רש"י: דברו היום בראש חודש שיקחוהו בעשור לחודש.

(ע"י מכילתא דר"י, בוא, פרשה ג)

1

גמרא: גיטן שבו יצאו ישראל ממצרים בארבעה עשר שחטו פסחיהם — — —
ובחמשה עשר יצאו ומבערב לקו בכורות — ואותו היום (שיצאו ממצרים) חמישי בשבת היה.
תוספות: ואם כן ברביעי שחטו פסחיהם ונמצא בשבת שעברה לקחו פסחיהם שאז
היה בעשור לחודש. ועל כן קורין אותו שבת הגדול, לפי שנעשה בו נס גדול. כדאמרין במדרש
(שמות רבה פ' בא) כשלקחו פסחיהם באותה שבת נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל
ושאלום למה היו עושים כך? אמרו להם: "זבח פסח לה'". שיהרוג בכורי מצרים. הלכו אצל
אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל, ולא רצו. ועשו בכורות מלחמה והרגו מהם
הרבה, והוא דכתיב: "למכה מצרים בכבוריהם".

2. משנה: מה בין פסח מצרים לפסח דורות? בפסח מצרים מקחו מבעשור (שבת פז):

(רש"י: אומר — זה לשם פסח) — — —

מכילתא דר"י: הנה — פסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן. (שם)

חזקוני: יום שבת היה. ולפי שעשו בו ישראל מצוה ראשונה כגון מקח הפסח בעשור

וקרא שבת הגדול.

3. מכילתא דר"י: וכי כלן היו לוקחים? אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו.

מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (קידושין מא):

4. רש"י: למשפחה אחת, הרי שהיו מרובים יכול שה אחד לכולן ת"ל: "שה לבית".

(לפי מכילתא שם)

רשב"ם: משפחות בית אחד רגילות לאכול יחד בבית אחד, כי הפסח לא יאכל בשני

בתים, דכתיב שה לבית, בבית אחד יאכל.

5. חזקוני: "למצוא יראתם (של מצרים) בכל בית ובית.

(שים לב לדרכו של החזקוני בביאור ענין הפסח — ההדגשה היא על השפלת עבודת האלילים

של מצרים כפומבי).

6. רש"י: ואם יהיו מועטים מהיות משה אחד שאין יכולים לאוכלו ויבוא

לידי נותר — — — ועוד יש בו מדרש: ללמד שאחר שנמנו עליו יכולים להתמעט ולמשוך

ידיהם הימנו ולהימנות על שה אחר, אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה, יתמעטו

בעוד שהה קיים בהיותו בחיים ולא משנשחט.

וזה לשון הגמרא בפסחים פט: נימנין ומושכין את ידיו מננו עד שישחט — — — ורבנן

סברי "מהיות משה" מחייתה דשה (רש"י: בעוד שהה בחיים).

הכתב והקבלה: מהיות משה — מכדי היהנות משה שלם, מהיות — ענין התועלת

והנאה כמלת הוה "מה הוה לאדם" (קהלת ב', כב) שתרגומו: מה הגאה אית לגבר.

דעת-מכללת הרצוג

מאת: "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

17

חג הפסח בתורה

הוא ושכנו הקרב אל-ביתו במקסטז נפשת איש לפי אקלו 8 תכסו 9 על-השפה: שפה
תמיסו 10 זכר בן-שנה 11 יהיה קדם מן-הפנשים ומן-העזים 12 תקחו:
(שמות יב, ג-ה)

ניקרא משה 13 לל-זקני ישראל 14 ויאמר אליהם, משכו וקחו 15 קדם צאן
למשפחתכם ושהטו הפסח. (שם שם, כא)

7. רש"י: בחשכון.

8. מבילתא: יצאו החולה והקטן (והזקן), שאינם יכולים לאכול כוית — שאין שוחטים עליהם.

משך חכמה: ואם ימעט הבית מהיות משה — איש לפי אכלו.
רלומר: אפילו שבני הבית מועטים ינהרו לבלי לאכול אכילה גסה, כי אם איש לפי אכלו הרגיל תמיד, אלא ולקח הוא ושכנו —

9. תרגום: תתמונן על אמרא.

משה: ואינו נאכל (הפסח) אלא למנוייו (רע"ב: לאוחם שנמו בדמי לקיחתו).

10. תזקוני: שלא יוכל היהודי לקחת בעל מום להישמט מן המצרי ולומר אין זה ראוי לכם ואין להקפיד עליו, שהרי הוא בעל מום ונקבה וזקן, לכך נאמר תמים זכר בן שנה, שמייקרים אותו לעבודהם. אעפ"כ אין לירוא מהם, כשתראו שאין יכולת ביום להציל יראתם.

11. רש"י: כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנוול בשנה.

12. רש"י: או מזה או מזה, שאף עז קרוי שה, שנאמר (דברים יד, ד) ושה עזים.

13. רמב"ן: הפרשה הזאת תקצר כאשר צוה אותו ה' בפרשה של מעלה, כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין ונכלל הדבר בכתוב "כאשר צוה ה' את משה כן עשו".

(המפרשים משתדלים ליישב את ה"סתירה" שבכתובים. לעיל נאמר (שמות יב, ג) "דברו אל כל עדת ישראל" ואילו כאן: "לכל זקני ישראל" ועוד שהרי פרטים הרבה שהוזכרו בצווי השם הושמטו כאן).

14. מכילתא: מלמד שעשאן בית דין; ויאמר אליהם — הדבר יצא מפי משה לישראל — דברי ר' יאשיהו; ר' יונתן אוסר: הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים (לאמר) לכל ישראל.

ראב"ע: והם (זקני ישראל) יאמרו לקהל (כדעת ר' יונתן במכילתא).

רמב"ן: אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל: משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבכשור לחודש — והנה לדעת רבי יאשיהו יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כפי שפירשתו, ועל דעת רבי יונתן הם יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל — הזקנים הנועדים להם.

תזקוני: ולעיל כתיב דברו אל כל עדת ישראל אלא מצות הלקיחה היתה לכל ישראל ומצות השחיטה לא היתה רק (אלא) לזקנים אבל לא להדיוטות סן יקלקלו בשחיטתם.

ה. חמאל

אברנאל: ביום ר"ח ניסן ציוה למשה ולהארן על חג הפסח שיעשו במצרים ולדורות — — ואין ספק שמשה רבנו ע"ה אמר מיד לכל עדת ישראל המצוה היא כמו שציווהו ה' ולא השמיס ממנה דבר. ואין להיפלא מאשר לא סיפר הכתוב שהגיד משה את המצוה לכל ישראל, (לפי רמב"ן נכלל דבר זה בדברי הכתוב: כאשר צוה ה' את משה כן עשו). כי הנה בכל המצוות נאמר: וידבר ה' אל משה לאמור, דבר אל בני ישראל, ולא יספר הכתוב שמשה הגידה להם, כי בידוע שלא יעבור משה על דבר ה' ואם ה' אלקים דיבר מי לא יינבא. ואמנם המרשה הזאת משכו וקחו לכם וגו' לא באה להגיד שדיבר משה המצוה אשר ציוה ה' אבל ראה משה לצוות מעצמו לוקנים שהם ינרו במצוה הזאת — — והם יתחילו ראשונה בלקיחתו ובשחיטתו ובנתינת הדם על המשקוף ועל המזוזות, שהם היו הדברים היותר מסוכנים, ולכן חשש משה אולי יהיה בעיני העם קשה לעשות הדברים האלה משום הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוגו. ולכן לא דבר אליהם דבר מהאכילה. ולא מהמצווה ושאר פרטי המצווה. (המפרשים מתקשים לפרש „משכו וקחו“ לפעולה אחת, שאינו מדרך הלשון).

15. מכילתא: משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו. ר' יוסי הגלילי אומר משכו (ידיכם) מעבודה וזה והידבקו במצוה.

מדרש: משכו וקחו לכם צאן — בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח אמר לו משה: רבון העולם הדבר הנה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלהיהם של מצרים הן שנאמר (שמות ת, כב): הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוגו. א"ל הקב"ה: חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו אלהי מצרים לעיניהם, שאודיע להם שאין אלהי מצרים כלום. וכן מצינו שעשה, שבאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים ובו בלילה שחטו ישראל פסחיהם ואכלו, והיו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלהיהם שחוסים ולא היו יכולים לעשות כלום.

רש"י: משכו — מי שיש לו צאן ימשוך משלו; וקחו — מי שאין לו יקח מן השוק.

ועי' רש"י יב, ו: — — משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן של מצוה. (לפי מכילתא שם)

רמב"ן: ויתכן שאמר משכו בעבור היות צאנם רחוק מאד מהם בארץ גשן, כי תועבת מצרים כל רעה צאן, ואמר: וקחו לכם: קחו אותם למשפחותיכם — — חזקוני: משכו את עצמכם למשפחותיכם וקחו לכם צאן דוגמת ומשכתי אליך אל נחל קישון וגו' (שופטים ד, ז).

עקדת יצחק: היה מפורסם כי הנוגע בכבש או עז כנוגע בבכת עינם של אלהיהם של מצרים. ועתה יראו ויכירו המצרים, איך התהפך הדבר כמו רגע עד שעם בזוי ושסוי תחת עבודת עבדים ירימו יד בעור אשר בחרו להם מצרים לאלהים ולוקח איש שיו ובכרעי מטחו יאסור אותו לעיניהם שלשת ימים (משנה כלים יט, ב) ואין לאל ידם להציל; יומו יבוא ושחט אותו לפניו בעור השמש בצהרים וקול דמיו צועקים על כל דלת ועל כל מזוזה — — ונאכל גלוי לכל — — ראשו על כרעיו ועל קרבו; ובדרך ארעי ובזיון יכרו עליו לאכול את כל בשרו — — עד אור הבקר והגותר שרוף ישרף — — וכדי בניין וקצף בעיני ההמון המצרי — —

דעת-מכללת הרצוג

מתוך "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

הנה (משמרת וביקור ממום) והיה לכם למשמרת 16 עד ארבעה עשר יום: לתדש (שם שם, ו)

העריבים 20. (שחיתה) — — — ושחטו אתו כל 18 קהל צדת-ישאל 19 בין (שם שם, ו)

(מתן הדם על המזוזות) ולקחו מן-הדם ונתנו על-שתי המזוזות ועל-המשקוף 21 על הנפתים אשר-יאכלו אתו בקום 22. (שם יב, ז)

16. מכילתא: למה נאמר, לפי שנאמר משכו וקחו לכם צאן וכי אמרו לו ישראל למשה רבנו: הן נזבח את תועבת מצרים וכי אמר להן: מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים בשחיטתו. (שם פרשה ה')
— מגיד הכתוב שהיו מבקרים אותו ארבעה ימים קודם שחיתה. (שם)

רש"י: זה לשון ביקור, שטעון ביקור ממום ארבעה ימים קודם שחיתה.
17. חוקוני: כדי שיראו המצרים את יראתם קשורה בבושת ובזוי בבתי היהודים וישמעהו צועקת ואין מושיע לה. וראיה לדבר שהרי כאן כתוב לחדש הזה ללמדך שמצוה זאת לא נהגה רק לאותו פסח.

18. מכילתא: וכי כלן שוחטין אותו? אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו (שם) חוקוני: כנגד שאמר משה הן נזבח את תועבת מצרים לעיני ה' ולא יסקלנו (שמות ח, כב) אמר לו הקב"ה: ושחטו הפסח — אינו טעון נסכים ולא סמיכה ולא תנופה חי.

(להלן ניתן הסבר לפירוט: כל קהל עדת ישראל, בהמשך לדעת המכילתא בהערה 18).
19. משנה: הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר: ושהטו אתו כל קהל עדת ישראל — קהל ועדה וישראל (רש"י: מצוה ליתלק לבי כיתות זו אחר זו).
מכילתא: שאם אין להם לישראל אלא פסח אחד שכולם יוצאים בו ידי חובתם. חוקוני: שלא יוכל שום יהודי להטיל על חברו הדבר לומר לא עשיתי אני זאת אלא אחר עשה הדבר, כי כולם יהיו שותפים.

20. אונקלוס: בין שמשא. גמרא: מעידנא דמתחיל שימשא למערב. רש"י: אותן שעות בין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה.
חוקוני: בשעת אסיפת העם, כשפועלים באים ממלאכתם. (לא פירש הכתוב מקום גתינת הדם ונחלקו בזה)

21. מכילתא: מבפנים — אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? תלמוד לומר וראיתי את הדם — הנראה לי ולא הנראה לאחרים, דברי ר' שמעון: ר' נתן אומר: מבפנים, — אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? תלמוד לומר: והיה הדם לכם לאות. — לכם לאות ולא לאחרים לאות: ר' יצחק אומר: לעולם מבחוץ, כדי שיהו המצרים רואים ומעיהם מתחתיכם.

ת. ח מ י א ל

וְלִקְהָתָם אֲצִדָּת אֲזוּב וּטְבִלְתָּם בְּדָם אֲשֶׁר-בַּסֶּף 23 וְהִצַּעְתָּם אֶל-הַמִּשְׁקוֹף

ראב"ע: ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו הזעבת מצרים בפרהסיא כי כבר נמל פחדם עליהם ולא יפחזו שישקלום.

ואילו היה כן היה זה (נתינת הדם) בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר. והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם, שהוא סמוך ללילה, ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר, שהלכו לדרכם (בצאתם ממצרים) וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישורבו.

רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיות כושר בעד כל (איש) האוכל בבית. ויהיה סימן למשחית שיראנו (ועי' הערה 25 רש"ם ורמב"ן).

חזקוני: עכשיו יראו כולם דם יראתם נחזן שם לכיוון (כניגוד לראב"ע הוא מפרש שהדם ניתן מבחוץ כ"י יצחק במכילתא).

22. רש"י: ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרים בתוכו. גמרא: מלמד שהפסח נאכל בשתי חבורות (רש"י: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם — משמע שני בני אדם אוכלים פסח אחד בשני בתים דכתיב: יאכלו — שנים, אותו — חד, בתים — שנים.

ר"ש. ר. הירש: היטודות שהבורא כונן עליהם את עמו הם לא האישים הפרטיים — כי אם בתי ישראל — המשפחות — בהם בחר לנחלה לו. רק בתוך הבית פנימה יגיע היחיד לשלימות. ולכן על דם הקרבן להינתן על המשקוף והמזוזה וכקרבם יאכל קרבן הפסח. המשקוף והמזוזות הם המסמלים את הבתים. מושג הבית כולל שני יסודות: ההסתגרות הסוציאלית כלפי החברה האנושית מעבר מזה וההסתגרות הגופנית כלפי כוחות הטבע מעבר מזה. הראשונה — החומות; השנייה — הגג. את המחיצה המפרידה, הסוציאלית, מסמלות המזוזות, ואת המחסה הטבעי — המשקוף (מה שמשקף מגבוה); העבו המשתחרר משיעבוד בצרים. בן המשפחה זוכה למזוזות ולמשקוף: חסות והגנה ע"י הבורא יתברך נגד התקפות כוחות האדם והטבע, אחרי שהתמסר בכל מהותו לעבודת הבורא. סמל כזה אפשר למצוא בדם על המזוזות והמשקוף. שקר החוכות להזשועה נגד האויב. והגג לא ימלס את האדם מפגעי כוחות הטבע — הבורא יתברך הוא השומר בתוך החומות ותחת הגג את המתמסרים לעבודתו. (עי' גליונות לעיון כפרשת השבוע לנחמה ליבוביץ שנה ו' פרשת בא).

23. מכילתא: מגיד הכתוב שתוקק עוקה (גומה) בתוך האסקופה ושוהז בתוכה, ואין סף אלא אסקופה — — — דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר: אין סף אלא כלי — — — (שם פ' יא)

ראב"ע: ויש אומרים כי הפסח היו שותים אותו בסף השער וטבלו האזוב בו ויגעו אל המזוזות — — — ואחרים אמרו כי הוא כלי — — — ועליו היו שותים.

רמב"ן: והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף, שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם: ולקחו מן הדם, ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה בלי (בפירוש לפסוק כא)

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

אל-שתי המזוזות מן-הדם אשר בִּפְתָח 24 וְאֵתָם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח-בֵּיתוֹ עַד-
בֶּקֶר 25: (שם שם, כב)

24. מכילתא: למה נזמרו? והלא כבר נזמר: וטבלתם בדם אשר בסוף.
לפי שהוא אומר: ולקחו מן הדם (וטבלתם בדם) שזמע אני טבילה אחת בכולם, תלמוד לומר:
והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות — על כל הגעה — טבילה.
(שם: ועי' רש"י)

25. מכילתא: מגיד משניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע — —
(שם)

רש"י: כי סימני הדם אשר במזוזות יגנו עליהם.
רמב"ן: כי בעבור זה נצטוו כנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שנאמר
ולא יהיה בכם נגף למשחית.
26. מכילתא: ולא גידים ולא עצמות, ולא קרנים, ולא טלפים.
(שם ס' ו')

27. חזקוני: בשעה שכל בני אדם מצויים בבתיהם.
28. רש"י: כל עניני אכילה דרך חפזון ומהירות כאדם הנחמז ללכת (ולכן צלו את
הבשר על האש ולכן היה צלוי על כרעיו ועל קרבו).

חזקוני: שיהא ריחו הולך ונודף בהוטמם של מצרים וידעו שאתם אוכלים את יראתם.
29. גמרא: אמרו עליו על הלל שהיה כורכן (רש"י: פסח ומצה ומרור) בבת אחת
ואוכלן שנאמר: על מצות ומרורים יאכלוהו.
רש"י: וצוה לאכול מר זכר לומר את חיייהם.

רמב"ן: ובמצות עם מרורים יאכלוהו — — ולא אמר עם ללמד שאינו חובו שיהא
כורכן בבת אחת ואוכלן — — שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות
חזר וצוה בערב מצות תאכלו אפילו בפני עצמן.

ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות. וחזר וצוה עם
מרורים יאכלוהו — לבשר הנזכר.
חזקוני: כל זה דרך ביוזן שיאכלוהו עם דבר רע ומר ולא עם דבר חשוב ומתוק, או:
יאכלו עמו עשב מר כדי שיהיה הכל נאכל בבת אחת — עבדות, הצלה, חירות. עשב מר זכר
לומר רר. פסח זכר להצלה שבשעת הנגפה פסח עליהם. מצות זכר לחירות שלא
הספיקו הבצק להחמיץ עד שנגאלו.

30. חזקוני: אם מצרי יבוא בבתיכם בעת צלייתו אל תסלקוהו מן האש לומר צלוי יפה
ועדין הוא נא, וכל כך תאמרו מתוך יראה, לכך נאמר שלא תיראו מהם. פירוש אחר: שעל ידי
כן נפשו של אדם קצה בו ומניחו ונמצא בא לידי גותר.

31. גמרא: רבי אומר: במים, אין לי אלא מים, שאר משקין מניין? תלמוד לומר
ובשל מבושל — מכל מקום.
(פסחים מא.)

ראב"ע: וכשל — שם התואר, ופשו: שהוא מבושל במים, כי גם צלי אש יקרא

ח. ח מ י א ל

בְּקֶר 84 וְהִזְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד-בְּקֶר 85 בְּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ 86 : וְכֵךָ תֹאכְלוּ אֹתוֹ 87 מִתְּנִיכֶם
הַגְּרִים 88 נְעֻלְיֶכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיָדְכֶם וְאֶכְלֶתֶם אֹתוֹ בְּחֶפְזוֹן 89 פֶּסַח 40 הוּא לֵינִי ;
(שם יב, ח-יא)

מבושל כדכתיב (וברים טו, ז): ובשלת ואכלת; (דבהיי"כ לה, יג): ויבשלו את הפסח באש כמשפט.

ח ז ק ו נ י : בבקשה מכם אל תאכלוהו מבושל במים סן יהיה נראה דבר סתר כי אם צלי אש בגלוי.

פירוש אחר: שאינו ממהר לבשל כל כך במים כמו באש, ועוד שע"י הבישול שבמים יש פירורים בבשר ובא לידי נותר וכל כך מסעם חפזון.

32. ר ש י : למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה: אל תאכל ממנו כי אם צלי אש.

ה ח י נ וך : וזה שנצטוינו לאכול צלי דחקה, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם — — — ואנו שאוכלים הפסח לנוכחן שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש ראוי ודאי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות, מלבד שאכילת הצלי יורה על החפזון שיצאו ממצרים ולא יכלו לשהות עד שיהבטל בקדירה. (יג)

33. ח ז ק ו נ י : אפילו בשעת צלייה כולו שלם, שיהיה ניכר שהוא יראתם (של מצרים); פירוש אחר: יצלוהו כולו כאחת ואם יעשה ממנו שני מיני מאכל אין זה דרך חפזון ושמא יבוא לידי נותר.

34. ח ז ק ו נ י : אין דרך בני אדם שדעתם ללכת בדרך להותיר לצורך המחרת.

35. מ כ י ל ת א : מה תלמוד לומר עד בקר ? מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר. ר' ישמעאל אומר: אינו צריך; הרי הוא אומר: כל מלאכה לא יעשה בהם (פסוקים טו, ויקרא כג, יח); במדבר כח, (כה) שריפה מעין מלאכה היא.

ר ש י : מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ? — — — שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו.

ועוד מדרש אחר: למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת, וכך תדרשנו: והגותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו.

ה ח י נ וך : וזה שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכים להותיר מתבשלים מיום אל יום, ועל כן אמר, שאם יחתר ממנו שישרף כדבר שאין חפץ בו כדרך מלכי אדמה, וכל זה לזכור ולקבוע בלב שבאותו זמן גאלנו השם יתברך מעבודת ונעשינו בני חורין וזכינו למלכות ולגדולה.

36. ח ז ק ו נ י : כל זה דרך בניון.

37. ר א ב"ע : פסח מצרים לבדו.

ח ז ק ו נ י : כלומר דרך חול ובניון, אבל לא כשאר קדשים שאוכלים אותם דרך כבוד.

38. ס פ ו ר נ ו : מוובנים לדרך — — — להורות על בטחון בלתי מסופק באל יתברך בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא.

39. ח ז ק ו נ י : ויש מפרשים מצות אכילתי על החפזון מצות א ו א כ ל ו קאי — פירוש

גם יאכלו כלילה הנה מצות דרך מהירות, פירוש אחר: שהרי בחפזון תצאו ממצרים.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

קבית אָחַד נֶאֱבַל 41 לא-תוציא מן-הבית מן-הבֶּשֶׂר חוּצָה 42 וְעַצֶם לֹא תִשְׁקְרוּ-בּוֹ 43 (שם שם מן)

40. רש"י: הקרבן הוא קרוי פסח, על שם הוילוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וכו'.

רשב"ם: שהמלאך ידלג ויניח בית ישראל להכות בכורות שבבתי העכו"ם.

41. רש"י: בחבורה אחת — או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית? תלמוד לומר: הבתים אשר יאכלו אותם בהם (יב, ז), מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות.

(עפ"י מכלתא שם מ' טו)

ראב"ע: כפסח מצרים, והעד — לא תוציא מן הבשר חוצה (פירוש: ולשון הוצאה נופל על הבית ולא לחבורה) וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון.

חזקוני: ולא ישלחו ממנו מגות איש לרעהו, שאין זה דרך חסון אלא דרך בני אדם הקבועים על הסעודה; אי נמי: פן יפגע בהם המשחית, וכן כתוב ואתם לא תצאו איש ממתת ביתו עד בקר.

42. החינוך: משרשי מצוה זו מה שכתוב לזכר גיסי מצרים, ומפני שנעשינו בני חורין ואדונים באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום החבורה ולא נוציאווה לחוץ כדרך מלכי ארץ, שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברוב עם שלהם ודלת הארץ בעת יכינו סעודה גדולה ישלחו ממנה לחוץ מגות לריעיהם לפי שהוא חידוש אצלם.

43. רשב"ם: כדרך אבילתו בחסון.

חזקוני: להוציא ממנו המות שלא תבואו לידי איחור, כי כל עמינו דרך חסון. דבר אחר: לפי שהוא נאכל בחבורה וראוי לכל אחד ליטול חלקו כתב לך שלא יקפיד איש על חלוקת העצם ואין לשברו.

דבר אחר: דינו היה להיות נאכל על השוכע כדי שיהא טעם הפסח בפיו, אם ישבור בו עצם נראה כרעתן וגרגרן.

החינוך: משרשי המצוה לזכור גיסי מצרים — שאין כבוד לבני מלכים ויוצאי ארץ לגרר העצמות ולשכרם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעני העם הרעבים, ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים, ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו בה באותה שעה, ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושים נקבע כנפשותינו הדבר לעולם.

ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס? הלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא יישכת מפי זרעינו? כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער תשיאך לדבר כן. ועתה בני אם בינה שמעה זאת והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות.

דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה

(החייבים בפסח והרשאים באכילתו) — — — זאת חֲקַת הַפֶּסַח 44 פֶּל-פֶּן-

אל הטוב ובכוח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסוק תמיד בכבדים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותה אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו.

ועל כן אמרו חכמים זכרונם לברכה רצה המקום לזכות ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות (מכות כג): כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להיטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עדי.

ורמזו זכרונם לברכה על זה באמנם (מנחות מג): כל מי שיש לו מוזהב בפתחו וציצית בכגודו ותפילין בראשו מוכטת לו שלא יחטא, לפי שאלו מצוות תמידיות ונפעל בהן תמיד. לכן ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקך, כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באומנות אלהים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים בשוקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחית, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמו הם, קטני עבה ממתניהם, וכדוע ימשכני הם אחריהם. אל בני, הישמר מפניהם פן תילכד ברשתם. רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם. ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה אל יקשה עליך מעשה ריבוי המצוות בעניין זכירת ניסי מצרים שהם עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם נחמץ אל הדבר, כמו שאמרנו. (כ, ח).

44. מ כ י ל ת א : בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי רבי יאשיהו ר' יוחנן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר.

ר ש י : ב י ד ב י ס נ נאמרה להם פרשה זו.

ר א ב ע : בעבור שהזכיר (בפסוק מב) ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח, השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמוזהב ולא הזכיר על מצות ומרורים, כי כבר הזכירו בפסח מצרים.

ר מ ב נ : ב י ד בניסן נאמרה פרשה זו, לשון רש"י. כן הדבר, שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם. ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה. אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חודש — — — וסמן הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה, אכל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם, וכשהשלים זה חזר לעניין ראשון להשלים חוקת הפסח — — — וראב"ע אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים, ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השניה — — —, וזה שיבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסח הארץ — — —

ס פ ו ר ג ו : לדורות בענין האוכלים והמקום, כי אמנם המצוות האמורות למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורות כאמנם ז"ל אין פסח לדורות טעון הנאה על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחמון.

45. א ו נ ק ל ו ס : כל בר ישראל וישתמד לא יכול ביה.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

נכר 46 לא-יאכל בו: וְקַל-עֶבֶד אִישׁ מִקֵּנַת-קֶסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ 46: תו-ב
 וְשָׂכִיר 47 לא-יאכל בו: ——— קַל-עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשֶׂה אֹתוֹ 48: וְכִי-יָגוּר אִתָּךְ 49 גַּר
 וַעֲשֵׂה פֶסַח לִפְנֵי הַמּוֹל לֹךְ-זָקֵר 60 אָז יִקְרַב לַעֲשׂוֹת וְהָיָה כְּאִזְבַּח הָאֲרֶז וְקַל-
 עֶרֶל לֹא-יֹאכַל בּוֹ 51: (שם שם, מנ-מה, מז-מח)

רש"י: שנתגכרו מעשיו לאכינו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל מומר במשמע.

(ע"י מכילתא שם, טו)

החינוך: מרשי מצוה זו — — — לזכור יסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו משומה, שאנו עושין אותו לאות וכן לזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בכרית התורה והאמונה. אין ראוי שנאכל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. (יג, ה)

46. מכילתא: מגיד שמילת עבדיו מעכבתו (את הבעל) מלאכול בפסח — — — דברי רבי יהושע, רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח, ומה ת"ל ומלתה אותו? הרי שהיו לפניו עבדיו ערלים מניין אתה אומר שאם רצה למולם ולהאכילם שהוא רשאי? תלמוד לומר: ומלתה אותו ואז יאכל בו — העבד — — — (שם, וע"י רש"י)
 47. רש"י: תושב — זה גר תושב; ושכיר — זה הגוי ומה תלמוד לומר, והלא ערלים הם ונאמר: וכל ערל לא יאכל בו: אלא כגון ערבי מהול וגבועני מהול והוא תושב או שכיר (ע"י רמב"ן).

ראב"ע: תושב — מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה.

48. מכילתא: כל עדת — למה נאמר? — לפי שהוא אומר: משכו וקהו לכם צאן למשפחותיכם, יכול כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחה אף פסח דורות אינו כשר אלא למשפחה — תלמוד לומר: כל עדת ישראל — מגיד שפסח דורות בא בערבוביא.

ראב"ע: כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח.

49. אונקלוס: וארי יתגייר עמך גיורא.

ראב"ע: טעם אתך בארץ מצרים (פירוש: ולדורות כבר נאמר: ומלתה אותו אז יאכל בו).

50. מכילתא: מגיד שמילת זכרים מעכבתו מלאכול בפסח. (שם)

51. מדרש: לב יודע מרה נפשו (משלי יד, י) אלו ישראל שהיו נתונים במצרים בשיעבוד וכיון שבאו לצאת וגזר עליהם הקב"ה לעשות פסח באו המצרים לאכול עמהם, א"ל האלהים ח"ו כל בן נכר לא יאכל בו, הוי לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זה.

(שמות רבה יט, א)

רש"י: להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד בכך נכר לא יאכל בו.

ראב"ע: על ישראל שלא נימולו כמו הילודים במדבר בדרך.

מכת בכורות

- ועברתי 1 בארץ-מצרים בלילה הזה ודפיתי כל-בכור בארץ מצרים מאדם עד-בהמה ובכל-אלהי מצרים 2 אעשה שפטים 3 אני יי: (שם שם, יב)
- ניהי בתצי הלילה 4 וני הכה כל-בכור בארץ מצרים מבגר פרעה הישב על-קסאי 5 עד בכור השבי אשר בבית הפור 6 וכל בכור בהמה 7: ויגם פרעה לילה הוא 8 וכל-עבדיו וכל-כצרים ונהי אעקה גדלה בכצרים כי-אין בית אשר אין-עם מת 9: (שם שם, כט-ל)

מכת בכורות

1. אונקלוס: ואתגליתי. מכילתא: גותן אני עברתי במצרים, אין עברה אלא זעם — — — . ספורנו: אפלט נתיב לאפי שלא יוכל על זה השליח.
 2. חזקוני: שרי מצרים — — — ואין לפרש אלהים לשון עוודת כוכבים שהרי אינו נופל לומר יסורים (שפטים) בדבר שאין בו רוח חיים — — — .
 3. מכילתא: (שפטים—רבים) שפטים משונים זה מזה — צלם של אבן היה נמות, ושל עץ היה נקב ושל מתכת היה נעשה חררה (או נמס). (שם, פרשה ז)
 4. רשב"ם: כשהיו אוכלים את פסחיהם.
 5. רשב"ם: אילו היה.
 6. ראב"ע: אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחיים ביום בבית הסהר יכניסם בכור כלילה וישמו הריחיים על פי הכור. ונהו אשר אחר הריחיים (יא, ה). והנה הוא כמו בבית הסהר.
 7. מכילתא: וכי בהמה מה חטאה? שלא יאמרו המצרים: יראתנו הביאה עלינו זו הפורענות: קשה יראתנו שהביאה עלינו את הפורענות; קשה יראתנו שעמדה לעצמה; קשה יראתנו שלא שלטה בה פורענות.
 8. רש"י: הוא תחילה ואחר כך עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידם.
- והו לשון המכילתא: — שפרעה מחזר על בתי עבדיו ועל כל בתי מצרים ומעמידן אחד אחד ממקומם. (שם)
- (אין בית וכי טעון פירושי, שהרי זה נראה כגומחה).
9. מכילתא: רבי גתן אומר: וכי לא היו שם בתים אשר אין שם בכורות? אלא כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן — היו עושים לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות וניזרות — והיה אותו היום קשה להם כיום הקבורה. (שם)
- רש"י: יש שם בכורית, אין שם בכור — גדול שבבית קרוי בכור. ראב"ע: על הרוב ידבר הכתוב.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, "ירושלים תשל"ט

וּמְחֻזָּק מִצָּרִים עַל-הַעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ בְּלִבָּם מִתִּים 10:

(שם שם, לג)

וַיְהִי כִּי-הִקְשָׁה פְּרַעְיָה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהַרְגֵנוּ כִּי-כָּאֹר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אֲדָם

(שם יג, טו)

וְעַד-בְּכֹר בְּנִמְכָּה — — —

פסיחה על בתי ישראל

וַתִּהְיֶה הַדָּם לְכָסֶם לָאֵת עַל הַבְּתָרִים אֲשֶׁר אָתָּם עָם וְנִאֲמַרְתִּי אֶת-הַדָּם וּפְסַחְתִּי

עֲלֵיכֶם וְלֹא-יְהִיֶּה בְּכֶם גָּגֶף לְמַשְׁחִית וּבְנִמְכָּה בְּאָרֶץ מִצְרַיִם

(שם יב, יג)

10. חזקוני: לשון פעולה כולנו מתים והולכים.

פסיחה על בתי ישראל

1. מכילתא: לכם לאות ולא לי לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. (שם פ"ז)

הכתב והקבלה: — — — כי שבו (בני ישראל) מדרכם הרעה בשחיטת האלוה עצמו

אשר היו עובדים אותו. והנה אות האהבה השלימה הוא לבלי ייכנס בלב האוהב שום פחד ודאגה

מאיוז סכנה למלא רצון הנאהב, אבל ישים גפשו בכפו ויסתכן לבלי הימנע מעשות רצונו.

לכן ציוה ה' שיעשו ג' פעולות בנביתות האלוה של המצרים לעיניהם בפירסום גדול ולא ישיתו

לב על הסכנה העצומה שיחרה אף המצרים ויקומו עליהם להשמידם, כמאמר משה (ח, כב).

עם כל זה לא יימנעו מלמלא המצווה בשוקים וברתובות עד הביאם אותו לביתם בקולי קולות

ולא ייראו מן המצרים. יתר על כן ישחטו הפסח בכנופיה ובעסק גדול משפחות משפחות

בפירסום, ולא יפחדו משונאייהם, ולא די בזה. ועוד אחר כך בעת אכלם יפרסמהו לדאבון נפש

המצרים, בתתם מדמו על משקופי הבתים והמזוזות לעיני כל עובר וידעו המצרים כי עתה יאכלו

את יראתם הלא ירצו לכוא עליהם בחרחובות וברמחים ולנקום בתוך בני ישראל. הנה בכל זאת

יעשו רצון קונם ולא יהיה מורך בלבכם. ובזה אות נפלא על שלימות התשובה והידבקם בו

יתברך, והיותם כופרים בעבודה זרה.

2. תרגום יונתן: ואחמי ית זכות דמא (אראה את זכות הרם).

רש"י: הכל גלוי לפניו; אלא אמר הקב"ה: נותן אני את עיני לראות שאתם עוסקים

במצותי ופוסח אני עליכם.

3. תרגום: ואיתוס עליכם.

מכילתא: אין פסיחה אלא חיים. שנאמר: כצפרים עפות כן יגן ה'

צבאות על ירושלם גנון והציל פסח והמליט (ישעיה לא, ה) ר' יאשיה

אומר: אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי. שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל

במצרים — — — ר' יונתן אומר: ופסחתי עליכם — — — הרי שהיה מצרי בתוך

ביתו של ישראל, שומע אני יינצל? תלמוד לומר: ופסחתי עליכם — עליכם אני חס ולא על

המצרים — — —

רש"י: וחמלתי — — —

ואני אומר כל פסיחה לשון דילוג וקפיצה. ופסחתי — מדלג היה מבתי ישראל לבתי

מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה.

ת. חמיאל

ועבר יי לנגף את-מצרים וראה את-הדם על-המשקוף ועל-שתי המזוזות
 ופסח יי על-הפתח ולא יתן המשפחה לבא אל-בתיכם לנגף: (שם שם, כג)
 ואמרם זבח-פסח הוא לי אשר פסח על-בתי בני-ישאל במצרים
 ונגפו את-מצרים ואת-בתיני הציל ניקד העם (ישפתו): (שם שם, כו)

יציאת מצרים

ניקרא למשה ולאהרן וליקה ויאמר קימי צאו מתוך עמי זם-אתם ז גם-

חזקוני: וסעתי כמו: ויססחו על המזבח (מלכים א' יח, כו).
 הכתב והקבלה: יותר נכון לפרשו לשון הגנה והצלה — כאמרו: ואת בתינו הציל,
 ולא לשון דילוג וקמיצה, כי מה לנו להגשים את הכורא ית"ש כל כך ללא צורך, וכן קרבן
 הנעשה בחג הנקרא בשם פסח, ושחטו הפסח, וכן זבח חג הפסח, אכן כולם
 לשון חמלה, הגנה והצלה.

4. שד"ל: הגוף לא יהיה משחית בכס.

(שים לב כיצד מנסים המפרשים ליישב את הכתובים, שהרי קודם לכן כתוב כפסוק יב:
 ועברתי וכו' אני ה' וכן בתחילת פסוק זה: ועבר ה' וכו' ואילו בסופו של הפסוק: ולא
 יתן המשחית).

5. אונקלוס: ולא ישבוק לחבלא למיעל לממחי.

רש"י: ולא יתן לו יכולת לבוא.

ראב"ע: לא ינחנו — — והנה המשחית ברשותו ואם ינחנו כאילו נתן לו רשות.
 רמב"ן: וטעם לא יתן המשחית, והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף — —
 לא המשחית במצרים, כי הקב"ה הוא המכה (כפי שמוכח מתחילת פסוק זה ומפסוק יב).
 חזקוני: ומה שאמרו רבותינו ועברתי כארץ מצרים אני ולא
 מלאך היינו שלא ישלח מלאך במקומו, אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים ועמו מלאכי
 משחית להשחיתם.

הכתב והקבלה: ומצאנוהו (את השם משחית) גם שם להשחיתה: תהרגו למשחית
 (יחזקאל ט, ה) חרשי משחית (שם כא, לו), כלומר אמני השחיתה, וכן נגף למשחית
 (ולפי זה יש לפרש: לא יתן את ההשחחה בכתי ישראל).

6. ראב"ע: מצאנו פסוח והמליט (ישעיה לא, ה). והטעם כמו חמלה, ובעבור שהשם
 חמל על בכורי ישראל כעבור דם השה — נקרא השה פסח (השוחה הפירושים בהערה 3).
 והגאון אמר שהוא מגזרת פסח, כי הפוסח יישען על רגלו התמימה. והמשחית כן עשה
 שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו.

יציאת מצרים

1. מכילתא: מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי, היכן
 אהרן שרוי. (שם ס' י"ג)

2. מכילתא (לפי רמב"ן): אמר לו משה כך נצטוונו: (בלשון המכילתא שם: מוזהרין

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

בני ישראל ולכו עבדו את-י' כדברכם 6: גם-צאנכם גם-בקרכם קחו פאשר
דברתם ולכו וברכתם גם-אתי 6: ותחזק מצרים על-העם למחר לשלחם סן-הארץ
כי א-רו כלני מתי: (שמות יב, לא-לג)

ניסעו בני-ישראל מרעמסס ספחה 7 קשש-מאות אלף רגלי הנברים 8 לבד

אנו שלא לצאת אלא כפרהסיה שנאמר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, וכי גנבים
אנתנו שנצא כלילה, לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים.

3. רש"י: הגברים (עי' י, יא).

4. רש"י: הסף.

5. כדברכם — כאשר דברתם —

(מה תהיה חלוקת הפסוק לפי רש"י וראב"ע; מה לדעת שניהם וכלל ב-כדברכם" ומה
ב-כאשר דברתם?)

רש"י: כדברכם: הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתני אני — בטל לא אשלח
(שם ה, ב); בטל מי ומי התולכים (שם י, ח); בטל צאנכם ובקרכם
יצג (שם י, כד) — גם צאנכם, גם בקרכם קחו;

מה כאשר דברתם? — גם אתה תתן בידינו ובחיים ועולות (שם י, כב).

ראב"ע: כדברכם: שתלכו דרך שלשת ימים (ח, כג);

(כדברכם קשור אפוא אל ולכו עבדו את ה')

גם כאשר דברתם: וגם מקננו ילך עמנו (י, כו).

(ואילו גם אתה תתן בידינו ובחיים ועולות כלול בהמשך וברכתם גם
אתי, עי' ראב"ע הערה 6).

רמב"ן: ואמר לכו עבדו את ה' כדברכם — פיוס, שירצו לצאת וישמעו
אליו, כי אתם הפצים ללכת למדבר לעבוד את ה'.

6. מכילתא: התפללו עלי שתכלה מעלי הפורענות.

רש"י: התפללו עלי שלא אמות שאני בכור.

ראב"ע: וטעם גם, שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה. עי' ראב"ע לעיל י, כה:
גם אתה תתן בידינו — גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך.
רמב"ן: כאשר תזבח לה' אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם

שלא יסגע אתכם בדבר או בחרב, תזכירו גם אותי עמכם.

ופשוטו, שיברכו אותו ואת ממלכתו, כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות.

רשב"ם: וגם חברכו אותי.

7. מכילתא: מרעמסס לסוכות מאה ועשרים מיל — — — וכהרף עין ניסעו בני
ישראל מרעמסס לסוכות לקיים מה שנאמר (שמות יט, ד) ואשא אתכם על כנפי
נשרים.

8. רש"י: מבן עשרים ומעלה.

ראב"ע: וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים, כי הם כמו הם או יותר.

עֵת-מַכְלֵלַת הַרְצוּא

מתוך: "מעיינות" ג. מאסף עלוני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ת. חמיאל

מִשְׁפָּה: וְגַם-עָרַב רַב־בַּיִת עָלֶיהָ אֲתָם וְצֵאן וּבָקֶר מִקְנֶה פָּבַד מְאֹד: (שם שם, לו—לח)

— — — פִּי-גִרְשׁוֹ מִמְצָרִים וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵם — — — (שם שם, לט)

וַיְהִי מִקֵּץ 11 שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה נִקְּחָה בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה וְצֵאוּ
כָּל-צִבְאוֹת יִי מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

לֵיל שְׁמֵרִים הוּא לַי 12 לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא-הַלַּיְלָה הַזֶּה לַי שְׁמֵרִים

9. ר א ב ע: שהוא פחות מעשרים שנה.

10. א ו נ ק ל ו ס: נוכראין סגיאין (נכרים רבים).

ר ש י: תערובת אומות של גרים.

ר א ב ע: מאנשי מצרים שהתערב עמם, והם האספסוף שנאספו עליהם.

ר ש ב ג: לשון תערובת.

11. מ כ י ל ת א: מגיד הכתוב שמכיון שהגיע הזמן לא עיכבן המקום כהרף עין. (שם)

ד א ב ע: להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו (פירושו: כי לא היו ראויים

להיגאל) עד שהגיע הקץ שגזר עליהם.

המפרשים משתדלים ליישב את הקשיים האלה: (1) כתוב שִׁמּוּרִים לַה' וְשִׁמּוּרִים

לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (2) כיצד מתקשר הכתוב: הוא הלילה הזה שימורים לכל בניו).

12. ר ש י: שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים.

ר א ב ע: על דרך הפשט בעבור שהזכיר לֵיל שִׁמּוּרִים הוּא לַה' וּבִסוּף

שִׁמּוּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוֹרוֹתָם, נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם

(זהו: ליל שימורים לה') ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף

ציוה (וזהו: הוא הלילה הזה שה' ציוה) שיהיה זה הלילה שימורים לכל בני ישראל לדורותם.

והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה.

ויש מפרשים אותו כטעם שומרֵי החומות (שיה"ש ה' ז'), שלא יישנו רק יודו

ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים.

ר ש ב ג: מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל

ממצרים כמו שהבטיחם, ולישראל הוא ליל שימורים לדורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג

הפסח כמשפטו.

שימורים — לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו, יא).

ר מ ב ג: כי שמר להם (ה') את הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה

בבוא הקץ מיד.

או טעמו: לֵיל שִׁמּוּרִים הוּא לַה', שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ

מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם — — —

ס פ ו ר נ ו: שהיה מצפה להוציאם — — — אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראויים

לנאולה עד אותו הלילה ואותה היה משמר ומצפה כי תפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה

מחשב את הקץ.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

(שם שם, מא-טב)

לְקַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: 18

(שמות יג, ג)

— — — פִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְיָ אֶתְכֶם מִמִּצְרָיִם

(שם שם, ד)

הַיּוֹם אֶתְּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאֶקֶיב: 14

(שם שם, ט)

פִּי בְּיַד חֹזְקָה הוֹצִיאָה יְיָ מִמִּצְרָיִם:

(שם כג, טו)

פִּי-בּוֹ יֹצְאָה מִמִּצְרָיִם:

(שם לה, יח)

פִּי בְּחֹדֶשׁ הָאֶקֶיב יֹצְאָה מִמִּצְרָיִם:

— — — פִּי בְּחֹדֶשׁ הָאֶקֶיב הוֹצִיאָה יְיָ אֶתְהֵיךָ מִמִּצְרָיִם לַיְלָה 15:

(דברים טו, א)

13. רש"י: משומר ובא מן המזיקים כענין שנאמר ולא יתן המשחית וכו'. רמב"ן: שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציאם ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו — שימורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר (שמות יג, י): ושמרת את התוקה הזאת; ואמר (דברים טו, א): שמור את חודש האביב. וראב"ע אמר כי טעם ליל שימורים הוא לה' שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם. ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים. (לראב"ע אפשר לפרש: ה' שמר על בני שלא יפלו בידי המשחית כדי שיוכל להוציאם ממצרים).

ספורנו: הוא הלילה הזה לה' שימורים — וכמו שהיה משמר ומצפה לבואת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לבואת ישראל העתידה. לכל בני ישראל לדורותם — כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליבאל (לפי הגמרא בראש השנה יא: ר' יהושע אומר בניסן נגאלו בניסן עתידין ליבאל. מגלן? אמר קרא ליל שמורים — ליל המשומר ובא (רש"י: לבאולה) מששת ימי בראשית).

14. רש"י: וכי לא היינו יודעים באיזה חודש? אלא כך אמר להם: ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחודש שהוא כשר לצאת — לא חמה ולא צינה ולא גשמים. וכן הוא אומר: מוציא אסירים בכשרות — חודש שהוא כשר לצאת. ראב"ע: וכאשר היה זה, בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת הימצא האביב בארץ ישראל.

ספורנו: בזאת השנה קרה שיהיה חודש הלכנה ביציאתכם בחודש האביב, לפיכך שמור את היום הזה ועשו עיבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החודש באביב שבו תעשו זה החג (מתי היתה יציאת מצרים? המפרשים משתדלים ליישב את הכתובים: הוציאך... לילה; ולעיל שמות יג, ד: היום אתם יוצאים; וכמדובר לג, ג: ממחרת הפסח יצאו; ועוד כיצד יכלו לצאת בלילה והרי הכתוב אומר (שמות יג, כב): ואתם לא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר).

15. אונקלוס: ועבד לך נסין בליליא. גמרא: א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא כערב

ת. חמיאל

— — — כי בחפזון יצאת מארץ מצרים: 16 :

כי מאהבת יי אהבכם ומשמרו את-השבעה אשר נשבע לאבותיכם הוציא יי אהבכם בגיד חזקה ויסדף מבית עבדים מיד פרעה מלך-מצרים: (שם ה, ח)

ברכוש גדול

(בראשית טו, יד)

ואחרי כן יצאו ברבש גדול:

שנאמר: הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, שנאמר: ממחרת הפסח וכו'.

רש"י: והלא ביום יצאו? שנאמר (כמדבר לג, ג): ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וכו' אלא למי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת (שמות יב, לא): ויקרא למשה ולאהרן לילה וכו'.

ראב"ע: לילה — הוציאך מתחת רשות פרעה.

ועי' ראב"ע שמות יב, לא: ויקרא למשה ולאהרן לילה — מדרך הסברא, כי משה ואהרן לא היו בליל סיו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה, והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה, ונתן להם רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם, והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל, וידוע היום כי יש בין מצרים — — — ובין רעמסס שש פרסאות, והנה החלו לצאת בבוקר — — — והנה היו מישראל שיצאו בתחילת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש, ואלה היו קרובים אל מצרים, והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה, ויותר יש מתחילת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב: הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכתוב אחר: היום אתם יוצאים — — — רמב"ן: (לשמות יב, לא): והכתוב שאמר: הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, כי מצת שפטרם פרעה יקראו יוצאים;

— — — ויש אומרים שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים, שהיא רעמסס ביום, כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס, ואיננו נכון כי הכתוב אמר (יב, כב): ואתם לא תצאו איש מסתח ביתו עד בקר, שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה.

16. גמרא: ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון — חפזון ומצרים, (רש"י: מכת הבכורים שעל ידם נחמזו למהר לשלחם); ורבי עקיבא סבר מאי חפזון — חפזון וישראל (רש"י: לא שמעו להם לצאת עד בקר).

רש"י: וחפזון לא שלך היה אלא של המצרים, שכן הוא אומר (שמות יב, לג): ותחוק מצרים על העם וכו'.

ספורנו: והטעם להזכיר חפזון הלחם (מצות) הוא כי תמורת אותו חפזון העוני היה לך אחיך חפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון.

ברכוש גדול

1. רש"י: בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב, לו): וינצלו את מצרים תזקוני: שכר שיעבודם.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, "ירושלים תשל"ט

ונתתי את-חן העם-הזה בעיני מצרים וקהל כי תלכין לא תלכו
 ריקם: וְשָׂאלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִבֵּיתָהּ כְּלֵי-כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וְשִׂמְלֹת וְשִׂמְתָם
 על-בגדיהם ועל-בגותיהם וְנִצְלַתְתֶּם-אֶת מִצְרַיִם: (שמות ג, כאיכב)

2. ראב"ע: גם היה דבר פלא שמצריים היו מפיסים את ישראל שישאלו מהם
 וזה טעם וישאלום (שמות יב, לו) וזה הפך משפט אנשי העולם.

3. חוקוני: כי הם יעיניקו לכם מגי מינים: כסף וזהב ושמלות לקיים יצאו
 ברכוש גדול, דוגמת הענקת עבד (דברים טו, יד) — צאן, גרן, יקב.

שד"ל: אין הכוונה ריקם ממונם וצאנכם וכרכם, אלא ריקם ממזון נוסף על ממונכם,
 על דרך לא תשלחנו ריקם הענק תעניק לו מצאנך (שם, שם יגיד)
 והוא דבר הלמד מעניינו שאמר תחילה ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים,
 ואמר אח"כ ושאלה אשה וכו', ואמנם מלת ריקם נאמרת על שתי ההוראות בשוה,
 כגון אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה' (רות א, כא) הכוונה ריקם
 ממזוני, אל תבא ריקם אל חמותך (שם יג, יז) הכוונה ריקם ממתנות.

(שם לב) מעתה לדעת הפרשנים בענין ניצול מצרים בהערה 1, 3 — דעת חוקוני; בהערה

4 — רשב"ם ושד"ל; בהערה 7 ספורנו; בהערה 9 — שוב רשב"ם וחוקוני; בהערה 11 —
 תוספת לדעת חוקוני; בהערה 16 — רשב"ם ובהערה 17 — גמרא, רבנו חננאל, אברבנאל כדעת
 חוקוני בהערה 11: שד"ל ובנו יעקב).

4. ראב"ע: הנה במקום אחר (שמות יא, ב) וישאלו זכרים ונקבה. והזכיר
 הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף
 לשום על צוארי הבנים והבנות — —

רשב"ם: במתנה גמורה וחלוטה, שהרי ונתתי את חן העם. כמו: שאל
 ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב, ח), זהו עיקר משוטו והשובה למינים.
 חוקוני: אף הזכרים שאלו אלא שדיבר הכתוב בהוהי, שהנשים רגילות לשאול תכשיטים
 יותר מן האנשים — —

שד"ל: אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא אמרו להם שלא לשוב עוד,
 אלא ללכת דרך שלשת ימים ולשוב. גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל
 איש מאת רעהו — שמות כב, יג) — — והאמת כי זאת תחבולה מאת ה' — —
 והי' רצה במשפט וצדק שלא יצאו ישראל ממצרים ריקם, ועם עיקש ציוה להתפתל, כי מלבד
 כל מה שנשתעבדו למצרים ועבדום עכזות מרץ בשכר הבצלים והשומים, הנה היו מניחים אצלם
 המטלטלים שלא היו יכולים להוציא עמם והשדות והבתים — — (ועי' להלן עמ' 36).

5. רש"י: מאותה שהיא גרה אתה בבית.

ראב"ע: כי אחווה היתה להם.

6. רשב"ם: תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר ושמחם אותם על בניכם.

חוקוני: לכבוד החג שתחוגו לי במדבר.

7. אונקלוס: ותרוקון.

ספורנו: אעפ"י שתקבלו מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תיקנו אחר

דָּבָר-נָא 8 בְּאֲזֵי הַעֵם וַיִּשְׁעֻלוּ 9 אִישׁ מֵאֵת רְעֵהוּ 10 וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ קָלִי-
 קֶסֶף וְקָלִי זָהָב 11 : וַיִּפֶן יְיָ 12 אֶת-חַן הַעֵם קַעֲיָנִי מִצְרָיִם 13 גַּם הָאִישׁ מִשָּׁה גְדוֹל 14

כך את הכל בדין ברדמם אחריכם להילחם בכם ולשלול את שללכם, כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם, היה בדין מידה כנגד מידה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה.

8. ג מ ר א : אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה. אמר ליה הקב"ה למשה: בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם שאלו מצרים כלי-כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק (אברהם) ועבדום וענו אותם (בראשית טו, יג), קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (שם שם, יד) לא קיים בהם. אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו, משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם — מוציאין אותך למחר מבית האסורים ונותנים לך מומן הרבה, ואומר להם — בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום.

ר א ב ע : כבר פירשתי נא, כי הוא עתה (עי' רב"ע בראשית כו, ב).
 ח ז ק ו נ י : דבר עכשיו באזני פרעה, כי אין שהות בדבר מאחר שילכו להם מכל וכל — — —

9. ר ש ב ע : לשם מתנה גמורה.

ח ז ק ו נ י : מה שקיים הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בעניין שאלה ולא בעניין מתנה, כדי שיהיו מצרים להוטים לרדוף אחריהם — — —

10. ח ז ק ו נ י : וכי מצרים היו להם ריעים לישראל? אלא מלמד שאחרי המכות היו כריעים ואוהבים ישראל להשאל להם כליהם.

11. ח ז ק ו נ י : במקום שהניחו ישראל בתיהם ושדותיהם וכליהם שלא יכלו לשאת עמם, שהרי היו להם לישראל נחלות במצרים כדכתיב ויִיֶאֱחָזוּ בָהּ (בראשית מז, כו).

12. ר א ב ע : סיפר הכתוב כי ה' קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם. (שמות ג, כא)

13. ר מ ב נ : שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפים בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר — אנהנו הרשעים גם עושים חסם, וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים — — —

ש ד ל : — — — כי כראות המצרים את המכות הגדולות והנפלאות הבאות עליהם בדבר משה על אודות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל שיש להם אלקים מושיע ורב, והתחילו להבין החסם שהיו עושים עמם, ושגם ישראל בני אדם כמוהם. כי אמנם כן דרך בני אדם השרויים בהצלחה, נראה להם שהעניינים המדוכאים אינם בני אדם כמוהם, ושאינן רע בהוסיפם מכאוב על מכאובם. אבל כשיתחילו האומללים לעלות מעט ממצולות שיפלותם, או יתחילו המצליחים להחשיכם ולרחם עליהם ולאהוב אותם — — —

14. ר א ב ע : כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה.

ר מ ב נ : — — — וגם האיש משה המביא עליהם (על המצרים) המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו — — —
 ס פ ו ר נ ו : ולכבודו הרבו להשאל.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות", ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

קאר קארץ מצרים בעיני עבדי-פרעה ובעיני העם 15: (שם יא, ב"ג)

ובני-ישראל עשו קדבר משה וישאלו מצרים קלי-קסף וקלי זָהב וקמלת: ויִן נָתַן אֶת-חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וישאלום 16 וינצלו אֶת-מצרים: 17: (שמות יב, לה"ו)

15. ראב"ע: עם מצרים.

רמב"ן: — — — ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא ה' עליכם וישמוס (שמות ה, כא) אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח (שם ה, ט), כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה. ויש אומרים כי בעיני העם — עם מצרים.

ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו, כי השם אימץ את לבו כנגד משה ודיבר לו שלא כהוגן עתה פעמיים, כי רצה ה' שיבוא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו, כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא ייתכן לפרש כי ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים הוא חן ההשאלה, כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן ה' אבל היה אומר ואני אתן את חן העם ולמטה בשעת מעשה נאמר וה' נתן.

16. גמרא: א"ר אמי מלמד שהשאלום בעל כרחם; איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי בעל כרחם דישאל (משום משוי). (ברכות ט:)

רש"י: אף מה שלא היו שואלים מהם היו גותנים להם, אתה אומר אחד, טול שנים ולך (בזה מתפרשת החזרה על וישאלום בהרגשת וה' נתן את חן העם).

רשב"ם: נתן את חן העם — לתת להם במתנה כדכתיב (שמות ג, כא): ונתתי חן העם בעיני מצרים. וישאלום — מצרי לישראל, ישראל היו השואלים ומצרים המשאלים, השלימו שאילתם ומתנה היתה. ועי' רשב"ם יא, ב: וישאלו — לשם מתנה גמורה, כמו שאל ממני ואתנה גויים נחלתך (תהלים ב, ח).

17. אונקלוס: ורקינזו (וכן רש"י).

רשב"ם: עדיים טוב מלבושיהם שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב: ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב (שמות לג, ו).

גמרא: פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו: הרי הוא אומר: וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום. — תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא כן סטיא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון לפני אלכסנדרוס — — — אמר להן: מהיכן אתם מביאין דאייה? אמרו לו: מן התורה, אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר (שמות יב, ט): ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה — תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא ששיעבדתם שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה: אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן. בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות וברתו ואתה שנה שביעית היתה.

מהרש"א: איכא למידק כיון דבני מצרים היו באים בראייה מן התורה — — —

ח. ח מ י א ל

אם כן מעניינא דהכא גופיה יש להם תשובה, שהרי הקב"ה ציוה להם שישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וזהב, וי"ל שבני מצרים אמרו שהקב"ה ציוה להם שישאלו אבל תחזירו שוב השאלה כדון שואל.

ג מ ר א : אמר רבי יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר: ויילקט יוסף את כל הכסף הנמצא (בראשית מז, יד). — — — וכשעלו ישראל העלוהו עמהן, שנאמר: וינצלו את מצרים — — — והיה מונח עד רחבעם; בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, שנאמר (מלכים א', יד, כה"כ): והיה בשנה התמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך; בא זרח מלך כוש ונטלו משישק; בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש ושיגרו להדרימון בן סכרימון; באו בני עמון ונטלום — — — באו רומיים ונטלוהו מיד יהונם ועדיין מונח ברומי.

י ו ס פ ב נ מ ת ת י ה ו : כיברו אותם במתנות, אלה כדי שימהרו ואלה מתוך ידידות של שכנים, שהיו רוחשים להם, והם יצאו והמצרים בוכים ומתחרטים שנהגו בהם ברשע. (קדמוניות היהודים ספר ב', יד)

ר ב נ ו ת נ א ל : אין שאלה זו כשאלה האמורה בכלים (שמות כב, יג), שהיא שאלה על מנת להתזיר, אלא שציוה ה' לישראל שישאלו מהם במתנה והקדוש ברוך הוא יתן להם חן בעיני המצרים ויתנו להם. ואין זה גזיבת דעת שיצוה בה הקב"ה חס ושלום, אבל היה הדבר מותר להם, שהרי העבודה שעשו להם אין לה ערוך, ואין לשכר המלאכה ולשויה סוף ותכלית, והלא דין תורה הוא בעבד שעבד את אדוניו שש שנים שהוא חייב בהענקה שנאמר (דברים טו, יבד), וכי תשלחנו חפשי מעמך, לא תשלחנו ריקם: הענק תעניק לו מצאנך, מגרנג ומיקבך. על אחת כמה וכמה המצרים, שהיתה אצלם עבודת ישראל של מאתיים ועשר שנה.

א ב ר ב נ א ל : שאלת כלי כסף וזהב היתה חלק בתיהם וכליהם הכבדים שהניחו בני ישראל אחריהם.

ב נ ו י ע ק ב ח ו ק ר ה ת ג ך ב ס ו פ מ א מ ר ו ה א ר ו ך *Gott und Pharao, Monatschrift fuer Geschichte und Wissenschaft d. Judentums, 1924, S. 288* היה השם מצרי קשור בזכרונות מרים ביותר. לא היה בזה משום פלא אילו שגא בן ישראל את המצרי כמשתעבד אבות האומה ואילו חשב לו לזכות שלא לנהוג כנגדו במצות שנצטוונו על הגר. "הא כיצד? הלמצרי ארחס אהבה, כאשר צויתי לגר ואהבתם לו כמוך? וכי לא נשתעבדו אבותינו במצרים?" אבל התורה אומרת: הן שלחו אתכם סוף סוף כריעים ובמתנות כלי כסף וכלי זהב ונהגו בכם כשם שנצטוייתם אתם לנהוג בעבד עברי אשר "לא תשלחנו ריקם" (דברים טו, יג), ולכן (דברים כג, ח) "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". ומכיון שאין המצרי מרחיק דאות ולא היה משאילם על פי יומתו, לכן מצוה ישראל לעודדם לכך ולומר להם: נעזבכם כריעים, נשאל מאחכם מתנה בשעת פרידה זו.

(עי' גליונות לעיון בפרשת השבוע לנחמה ליבוביץ פ' בא, תש"ס.)

ש ד ל : (לשמות ג, כב) יש משיבים: הן אמת, כי בדין נטלו ישראל מה שהשאלוהם המצרים אשר השתעבדו בהם, ואשר הניחו בידם בנסעם משם המטלטלים והקרקעות; אבל איך יצוה ה' מעשה רמיה? — והלא הציחי הזה היה עושה רושם קשה ורע בלב בני ישראל, כי מזה ילמדו לשון תרמית וישחיתו מעלליהם; וכי לא היה ה' יכול להעשיר את עמו, בלא שיצוה מעשה עקבה?

וּבְנֵי-עָרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר 18 מְקַנָּה כְּבֵד מְאֹד. (שם יב, לה)

שאלות הבנים

וְהָיָה כִּי-תָבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְיָ לְכֶם פֶּאֶשֶׁר דְּבַר וּשְׁמַרְתֶּם אֹת-הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי-יֵאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם 1 מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם 2: וְאָמַרְתֶּם זָבַח-פֶּסַח

אומר אני כי ישראל שסבלו מה שסבלו תחת יד המצרים והכירו מעלליהם הרעים עמהם, כאשר נצטוו על המעשה הזה וכאשר קיימו אותו ושאלו מן המצרים כאשר דיבר אליהם משה, לא גרשם בנפשם כלל שום צד היתר למעשה מרמה ועקבה, אבל בהפך, גרשם בנפשם כי ה' ישיב לאיש כפעלו ויעניש הרעים והמתאכזרים על רעיהם; כי אמנם בני ישראל לא עשו הדבר הזה מלבם, ואולי מרוב תשוקתם להתרחק ממציקיהם ומארץ אוכלת בניהם, לא היו מתעוררים כלל לדבר הזה, אמנם עשוהו מפני שכן ציווה אותם מנהיגם המדבר להם בשם ה'. והנה מה שנרשם בנפשם הוא, כי ה' שונא אנשי עוולה, ואת דכאי רוח וישיע וייטיב. ועל ידי זה גרשם בנפשם, שאם גם הם בעת הצלחתם ידכאו אחרים ה' ינקום נקמתם ויתן חילם בידם, וכמו שהזהירם אח"כ משה כמה פעמים, שיוזכרו כי עבדים היו ויפדם ה', והעד לכל זה הוא, כי גם כאן וגם למטה בשלשה מקומות (שמות יא, ג; יב, לו) התורה מבארת כי מאת ה' היתה לתת את חן העם בעיני מצרים באופן שהשאלום, כלומר, שהכירו בני ישראל, כי המצרים השונאים אותם לא היו משאלים להם כלי חמדתם, אם לא מרצון האל על ידי נס, ומן הסעם הזה מפורש בן למטה (יב, לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדַבַּר מֹשֶׁה, ללמדך כי לא מלבם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מצוות מנהיגם ומושיעם. והתבאר, אם כן, כי המעשה הזה לא היה מוזיק ומפסיד לבם ונפשם, אבל בהפך — היה מחזק את לבם ביראת ה' ובאהבת הצדק — — כי גם זה שהמצרים השאלום כספם וזהבם היה בעיני ישראל סיבה מאת ה' להעניש את אלו ולתת שכר טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשתית דרכם ומעלליהם.

18. ספורנו: של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניינם.

שאלות הבנים

(טעם שאלת הבנים — הערה 21 ועיי' הערה 8).

1. ראב"ע: (לפסוק כד) וטעם שאלת הבנים, בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים.

2. רשב"ם: המשונה משאר הימים טובים בכמה דברים.

חוקוני: שאר עבודות הולכות אחר העתים — עומר כס"ז בניסן לפי שהוא עת קציר שעורים; שתי הלחם בששה בסיון לפי שהוא עת קציר חטים; ד' מינים שבלולב שהוא עת אסיפת פירות; — אבל עבודה זו שכי"ד בניסן מה סיבה?

ספורנו: שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערביים, ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות ציבור.

עַת-מַכְלֶלֶת הַרְצוּ

מתוך: "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ת. ח מ י א ל

הוא ליני אשר פסח על-בתי בני-ישראל במצרים בנגפו את-מצרים 8 ואת-בתינו
הציל 4 — — — (שמות יב, כהכונ)

והגדת לבנה 6 ביום שהוא לאמר בעבור זה 6 עשה יי לי בצאתי
ממצרים: (שמות יג, ח)

3. חזקוני: כליל ס"ו בניסן.

4. חזקוני: ולזכרון אותו נס אנו עושים מצוה זו.

דבר אחר: מה העבודה הזאת לכם שנאכלת עלי, שהרי אין שאר בשר קודש
נאכל עלי? ואמרתם זבח פסח הוא ובשביל זבח החסון אנו אוכלים אותו עלי
לפי שהוא דרך חסון.

5. חזקוני: שאינו יודע לשאול תאמר לו כך: מה ראה הקב"ה לתת למצרים כוח
לגרשנו מארצם קודם שהסמיק בצקת אבותינו-להחמיץ הרי בירו להעמידנו שם עד שתחמץ ועד
שיכינו להם צידה לדרך? תשובה לדבר: בעבור זה שקיבלתי עלי לקיים מצוות פסח מצה
ומרור עשה ה' לי הנסים בצאתי ממצרים.

(מהי הוראת המלה בעבור — אם היא בהוראת סיבה, כלומר: כיון שעשיתי כך וכך
לכן עשה לי ה' או הוראתה: תכלית — ה' עשה לי כדי שאקיים מצוותיו עוד סתם הכתוב ולא
פירש בעבור מה; וכן לא פירש מהו הרבד שעשה ה').

6. רש"י: בעבור (כדי) שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו.

ראב"ע: אמר רבי מרינוס — סי' בעבור זה, היה ראוי להיותו הסוף: זה
בעבור שעשה ה' לי והביא רבים כמוהו לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון,
כי אין נהפוך דברי אלקים חיים. וטעם הפסוק הסך מחשבתו, כי אין אנו אוכלים מצות בעבור
זה. רק פירוש בעבור זה, בעבור זאת העבודה, שהוא אכילת המצה ולא יאכל
חמץ, שהוא תחלת המצוה שצוה לנו ה', עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים.
והטעם לא הוציאנו ממצרים רק (אלא) לעבדו, ככתוב (שמות ג, יב): בהוציאך את
העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב (במדבר טו,
מא): אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים.
רשב"ם: בעבור זה שעשה לי נסים במצרים אני עובד את העבודה הזאת
וכן זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פינה — נגילה ונשמחה בו.

רמב"ן: בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים — — — תגיד לו זה שאתה רואה
בענין שעשה ה' לך בצאתך ממצרים — — —

וייתכן שהיה שיעורו (של הפסוק): והגדת לבנך זה עשה ה' לי בצאתי
ממצרים, כאומר: כך וכך עשה ה' לי.

7. רש"י: רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאילו היית שם לא היית
כדאי ליבאל.

חזקוני: פרשי רמז תשובה לבן רשע, כלומר דבר זה תגיד לבן שאינו יודע לשאול
ומתיבת לי נלמד שאף זו תשובה לבן רשע, כלומר לי ולא לך.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והנחאה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

וְהָיָה כִּי-יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךְ מִתָּר לֵאמֹר: מַה-זֹּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֹק יְיָ הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית-עַבְדִּים 9:
(שם שם יד)

כִּי-יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךְ מִתָּר לֵאמֹר מַה הָעֲדוֹת 10 וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים 11 אֲשֶׁר צָוָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם 12: וְאָמַרְתָּ לְבְנֶךָ עַבְדִּים הָיִינוּ 13 לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם (יִצְיָאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: וַיִּסַּח יְיָ אֹתָת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרַעִים | בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל-בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הַבִּיא אֶתְנוּ לְאֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:
(דברים ו, כ-כג)

חג הפסח דורות

וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה 1 לְכֶם לְזִכְרוֹן 2 וְחַגְתֶּם אֹתוֹ 3 חַג לֵי: לְדֹרֹתֵיכֶם 4 חֲקַת עוֹלָם תִּחְגְּלוּ:
(שמות יב, יד)

8. רש"י: זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותרו ושואל: מה זאת? ובמקום אחר הוא אומר (דברים ו, כ): מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם.

חוקוני: לפי שהוא רואה בן נכר, ערל, תושב ושכיר לא יאכל בו, מה שאין כך במועדים אחרים.

דבר אחר: מה זאת על פסח ועל מצה כבר שמענו טעם אבל פדיית הבן והבהמה לא שמענו.

9. חוקוני: על כן שהציל בכורינו ובכורי בהמתנו אני זוכר וכו'.

10. ראב"ע: הטעם למה זה העול עלינו בינות בני אדם, ואמרת: כי השם פדנו מבית עבדים, והנה עשה לנו זאת הטובה, והנה חייבים אנתנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותינו, כי מצותיו חיים הם למוצאיהם.

חוקוני: בבן חכם הכתוב מדבר שמדקדק כל כך בטעם המצות ובמה שאמר אתכם לא הוציא עצמו מן הכלל, דכיון שאמר ה' אלקינו קיבל עליו עול מלכות שמים. ואתכם דקאמר היינו משום שלא נולד בשעת הציוי. אבל האומר מה העבודה הזאת לכם ולא הזכיר שם שמים מוציא עצמו מן הכלל אל העבודה דמשמע שאינה עליו. ספורנו: החלק העיוני שהוא עדות מופת.

11. ספורנו: החלק המעשי.

12. ספורנו: ולא הספיקו מצות בני נוח.

13. ספורנו: ובהיות שבעבודתנו לא היינו יכולים לקנות השתלמות המכון מאתו, הטליא לעשות להוציאנו ולהביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותה השלמות.

חג הפסח דורות.

1. ראב"ע: יהיה זכר לדורות.

2. רש"י: לדורות.

3. ראב"ע: הוא חג הפסח.

4. מכילתא: שומע אני מיעוט דורות שציים חלמוד לומר: חוקת עולם

תחנהו. (שם ט"ז)

עת-מכללת הרצוג

מתוך "מעיינות" ג, מאסף לענייני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ת. ח מ י א ל

40

— — — ושמרתם את-היום הזה לזרתיכם חקת עולם 6: (שם, שם יז)

ושמרתם את-הדבר הזה לחק-לך ולבניך עד-עולם: והיה כי-תבאו אל-הארץ אשר ימונן לכם כאשר דבר ושמרתם את-העבדה הזאת: (שם, שם, כד"כה)

זכור את-היום הזה 10 אשר יצאתם ממצרים מבית צבדים... 11

(שם יג, ג)

והיה כי-יביאך יי אל-ארץ סגפני ונחתי והאמרי ונחתי והיבוי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את-העבדה הזאת 12 בחודש הזה: (שם שם, ה)

ושמרת את-החקה הזאת למועדה מימים ימימה 13: (שם שם, י)

ראב"ע: ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ.

5. רש"י: ממלאכה.

6. רש"י: לפי שלא נאמר דורות וחוקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור.

רשב"ם: שתהא השבתת שאור קודמת לשש שעות של י"ד שהוא זמן שחיטת פסח משבע ולמעלה.

7. ראב"ע: מלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח (פסוק כא) ואילו נחיתת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות האמורה סמוך לפסוק זה אינה חיוב (לדורות). רמב"ן: הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח — — — מתן הדמים הסמוך לו (פסוק כ"ב) כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך — — —

8. רש"י: תלה הכתיב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדיבור.

ראב"ע: עתה מירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני, כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר — — —

9. רש"י: והיכן ייברז והבאתי אתכם אל הארץ וכי (שמות ו, ח).

10. רש"י: למד שמוכירים יצואת מצרים בכל יום.

11. ראב"ע: וטעם מבית עבדים, שהיו מעבדים אותם כאילו היו עבדיהם.

12. רש"י: של פסח — והלא כבר נאמר למעלה: והיה כי תבאו אל הארץ (יב, כה) ולמה חזר ושנאה? בשביל דבר שנחתוש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם — בכך רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בכך שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכים את הלב.

ראב"ע: (קושרו לפסוק הסמוך: שבעת ימים תאכל מצות ואומר:) זאת היא העבודה.

13. רש"י: משנת לשנה.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

לא-תזבח על-חמץ דם-זבחי 14, ולא-ילין סל-ב-חגי 15 עד-בקר:

(שם כג, יח)

לא-תשחט על-חמץ 16 דם-זבחי, ולא-ילין לבקר זבח חג הפסח 17:

(שם לר, כה)

בחגש הראשון בארבעה עשר לחגש בין הערבים פסח 18 ליל:

(ויקרא כג, ה)

וגישו בני-ישראל את-הפסח במועדו 19: בארבעה עשר-יום בחגש הזה בין

(פסחים ה.)

14. גמרא: לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים.

רש"י: לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ.

ראב"ע: הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומזורים.

רמב"ן: ולא תבין ממנו שירצה לדרשו על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה —

כי בעוד חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפילו לאוכל אותו. אבל לפי הענין —

הוא אזהרה לשחט את הפסח על החמץ. ועניינו שלא יהא חמץ לאחד מבני התבורה הנמנץ

על הפסח בשעת השחיטה. וכן כתב רש"י כפרשת כי תשא.

15. ראב"ע: הוא שה תמים שהוא חיוב.

רשב"ם: הפסח, כתיב בו ולא תותירו ממנו עד בקר והוא הדין לאימורין.

16. רש"י: לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים. אזהרה לשחט או לזרוק או לאחד

מבני חבורה.

לפי הגמרא: השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה — — — אמר רבי

שמעון בן לקיש אינו חייב עד שיהא החמץ לשוחט או לזרוק או לאחד מבני חבורה — — —

(פסחים סג.)

17. רש"י: אמורין.

18. רש"י: הקרבת קרבן ששמו פסח.

ספורין: — — — שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכון עם הזמן שהיה הובח של

אותה פסיחה שנעשית בחצי אותו הלילה בכון היא סיבה שיהיה זה מסור לבית דין ועיבוריהם

וחשבונם — ובאה הקבלה על זה שיקבעו חידוש הלבנה של פסח שיהיה באביב.

19. גמרא: פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת. שכחו ולא ידעו אם פסח

דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו?

אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו — — — אמרו לו: כלום אתה יודע

אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: — — — נאמר מועדו בפסח ונאמר

מועדו בתמיד (במדבר כח, ב) מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור

בפסח דוחה את השבת.

רשב"ם: לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר קרבנות, עתה

כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו בעיקר מצוה לדורות ולא מפסח מצרים.

רמב"ן: (לפטוק א) וייתכן שהוצרך למצוה הוה בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית

פסח דורות אלא בארץ דכתיב: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה

עַת-מַכְלֵלַת הַרְצוּג

מתוך: "מעיינות", ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ת. חמיאל

הַעֲרָבִים תַּעֲשׂוּ אִזּוּ בַמַּעֲדוֹ כְּכֹל-חֻקֵּי וּכְכֹל-מִשְׁפָּטָיו 20 תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וְיִדְבַר מִשָּׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח 21: וַיַּעֲשׂוּ אֶת-הַפֶּסַח בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרָבִים בַּמִּדְבָּר סִינַי — — — (במדבר ט, כ—ה)

וְהָאִישׁ אֲשֶׁר-הוּא סָהוּר וּבְדָרָף לֹא-הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִצִּמְתָּהּ כִּי קָרְבַן יְיָ לֹא הִקְרִיב בַּמַּעֲדוֹ חֻקָּא: יֵשָׁא הָאִישׁ הַהוּא: (במדבר ט, יג)

וּבַחֹדֶשׁ הָרֵאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לִי 22: (במדבר כח, טז)

שְׁמֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאָכִיב 23 וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח לִי אֲלֹהֶיךָ — — —: וְנִבְחַקְתָּ פֶסַח לִי אֲלֹהֶיךָ, צֹאן 24 וּבִקְרָא 25, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ לְשִׁכְּנֵן שְׁמוֹ שָׁם: — — קַפְצוּן

לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת (שמות יב, כה); ועוד נאמר שם: והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה (שם יג, ה) ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו כרי שתהיה זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובנייהם לזר אחרון. והנה אמר תחילה: והיה כי תבואו אל הארץ, לימר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות. ועכשיו צוה, שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד — — אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמרה בהם: לדורות יכם חוקת עולם (שם יב, יז).

ספורנו: מלבד מה שעשו בשמיני למילואים וחונכת הנשיאים יעשו גם כן את הפסח שלא יפסדו ממנו בשביל שמחת המצה שקיימו — — —.

20. ספרי: חוקת יו — אלו מצות שבגופו — שה תמים, זכר כן שנה; משפטיו — אלו מצות שעל גופו — צלי אש, ראשו על כרעיו ועל קרבו, ושלא על גופו — מצה וביעור חמץ. (עי' רש"י ורמב"ן).

21. רש"י: — חור והזהירם בשעת מעשה.

22. ראב"ע: ולא הזכיר בין הערבים, גם זה חיזוק למעתיקים אעפ"י שאין להם צורך — (פירוש): ממה שלא הזכיר הכתוב פה בין הערבים רק יום בלבד ותאמת שהוא מדיננה יום — משש שעות ולמעלה; עי' ילקוט ס' אמור).

23. רש"י: מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו — עבר את השנה.

ראב"ע: ע. נקרא כן (חודש האביב) כעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים.

ספורנו: שמור בהחמדת השגחה שיהיה ניסן חודש האביב ע"י עיבורי החודשים והשנים.

24. רש"י: שנאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו (שמות יב, ה).

ראב"ע: לחיוב הפסח.

(הרי הפסח אינו בא אלא מן הכבשים ומן הצאן ומה אמר הכתוב צאן ובקר).

25. ספרי: צאן לפסח ובקר לחגיגה.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

תולד 26 גת-יום צאתך מצרץ מצרים כל ימי חייך 27: — — — ולא-ילין מן-
הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר 28: לא תזבח לזבח גת-השפסח באמר
שעריך צער-וי אל-יך. גתן 29: כי אם-אל-המקום צער-יג-תר וי אל-היך לשפן

אונקלוס: ותכוס פסחא קדם ה' אלהיך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תוריי.
רש"י: תזבח להגיגה, שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים ממנו חגיגה כדי
שיהא נאכל על השובע.

ראב"ע: לשלמים.

רמב"ן: — — — צווה בפסח והוא השה הזכור כבר וכאן ובקר ואילים ועצים ובני בקר
לחוג חגיגה ביום הזה — וכן מצינו בפסח יאשיהו שאמר: צאן ובקר כבשים ובני
עזים הכל לפסחים, ובקר שלשת אלפים ואחר כך אמר: ויב שלו הפסח
וגו' (דה"ב לה, ט) כמשפט הקדשים והשלמים בישלו — — —
אברבנאל: 'כטעם ראובן, שמעון, לוי, לומר שיחסר שם ו' הריבוי ויהיה כאילו אמר:
וצאן ובקר. הנה אם כן זכר עניין הפסח בקיצור למי שהתבאר במה שקדם. האמנם הרחיב המאמר
בביאור שלמי חגיגה שיובחו שמה — — —
ספורנו: לקרבן חגיגה אעפ"י שלא נעשה זה עם פסח מצרים.

26. רש"י: ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך.

ספורנו: שבכל עיבור חודש ועיבור שנה שתעשה בשביל שיהיה ניסן חודש האביב
תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים.

27. ראב"ע: בכל שנה.

28. רש"י: אזהרה למותר בפסח דורות — — — לכך כתב: בערב ביום
הראשון; דבר אחר: בחגיגת י"ד הכתוב מדבר, ולמד עליה שנאכלת לשני ימים,
והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר. וכן משמעות המקרא — בשר
חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה
עשר ובהמישה עשר.

ראב"ע: שהגא בשר הפסח.

רמב"ן: שלא ילין לבוקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים
הנזכרים והוא הלילה — — — כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל,
אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה, כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו — — —
ויתכן עוד שנפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב והוא
הערב הקודם לבוקר שהוא ביום ארבעה עשר — — —

29. ספורנו: אעפ"י שפסח מצרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש — לא יעשה

כן לדורות.

חזקוני: הוא הדין לשאר קרבנות אלא משום דכתיב בכל מושבותיכם תאכל
מצות הייתי ואמר אף פסח כן, תלמוד לומר: לא תוכל לזבוח וכו'.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

44

ת. חמיאל

שמו. שם תנכח את-דפסח בערב כביא השמש מועד צאתך ממצרים: 30: ובשלת 31
ואכלת במקום אשר יבחר יי אלהיך בו. ופנית בבקר ונקלת לאהליך 32:
(דברים טו, א-ו)

30. ספרי: ר' יהושע אומר: בערב אתה זוכה וכבוא השמש אתה אוכל.
עד מתי? מועד צאתך מארץ מצרים.

רש"י: הרי שלשה זמנים חלוקים: בערב — משש שעות ולמעלה זכחהו, וכבוא
השמש תאכלהו, ומועד צאתך אתה שורפו, כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה.
ראב"ע: מועד צאתך ממצרים — שב אל ססה, כי מועד חודש האביב
יצאו ממצרים (וכן בשמות כג, טו: למועד חודש האביב כי בו יצאת ממצרים) ואינו דבק עם
כבוא השמש.

(במה מנמקים רש"י, ראב"ע, רמב"ן ורשב"ם את פירושם האחד, אברבנאל את פירושו
השני וחוקוני את השלישי — איזה קושי באו ליישב?)

31. רש"י: זהו צלי אש כאף הוא קרוי בישראל.

ראב"ע: באש, וכן: ויבשלו את הפסח באש (דברי הימים ב' לה, יג)
והזכיר ובשלת — שלא יאכלנו חי.

רמב"ן: (לפסוק ד): והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא
בשל מבושל במים אם כן ובשלת באש.

רשב"ם: צלי.

אברבנאל: זה על שלמי חגיגה — שיעשה ביום הראשון.

חוקוני: לשון הכנת אוכל והזמנה כמו הבשילו אשכלותיה עובים;
לא תבשל גדי בתלב אמו.

32. רש"י: ופנית בבקר — לבקרו של שני (שהרי ביום אסור לצאת אל
מתוך לתתם) ומלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב (ספרי, חגיגה טו רש"י פסחים צ"ה):

ראב"ע: ויש אומרים: כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא (ביום חג), וביום החול
לארצם והלכת לאהליך סביב לירושלים ומשם ילך אל ארצו בתול.

רשב"ם: ופנית בבקר — אינך צריך להתעכב (בירושלים) כל ימי הפסח.

אברבנאל: אחר אכילת הפסח ובישול השלמים והאכילה כולה — — — שכל זה
הוא ביום הראשון משם ואילך ופנית בבוקר והלכת לאהליך, רוצה לומר
לארצך ולשעריך.

מה בין

לפסח דורות?

פסח מצרים

- מקחו מבעשור¹ ;
- טעון הנאה כאבודת אוב על המשקוף ועל שתי המזוות ;
- נאכל בחפזון² בלילה אחד ;
- ולסי הגמרא : ח'מוצו כל היום³.
- נוהג כל שבעה⁴.

דומים זה לזה

- מן הצאן (הכבשים והעזים) ;
- טעון ביקור ד' ימים לפני שחיטה⁵ ;
- נאכלים בלילה ;
- עצם לא תשברו בו ;
- ערל בן נכר תושב ושכיר לא יאכלו בו ;
- אינו נאכל נא ומבושל⁶.

(משנה וגמרא פסחים צח)

מה בין פסח מצרים ופסח דורות

1. גמרא : דכתיב: — — — (שמות יב, ג) כעשור לחדש הזה ויקחו — זה מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור.
2. גמרא : דאמר קרא: ואכלתם אותו בחפזון — אותו נאכל בחפזון ואין אחר נאכל בחפזון.
3. איסור חמץ נוהג ביום הראשון בטי' לחדש בלבד.
4. גמרא : הכי קאמר: לילה אחד והוא הדין לפסח דורות, וחימוצו כל היום, ופסח דורות נוהג כל שבעה. רש"י : ונאכל בחפזון בלילה אחד והוא הדין לפסח דורות נמי לילה אחד ופסח מצרים חימוצו נוהג כל היום ופסח דורות כל שבעה. רבנו חננאל : פסח מצרים נוהג לילה אחד וכן מצתו והוא הדין לפסח דורות, וחימוץ מצרים אינו נוהג אלא יום אחד, שנאמר: לא יאכל חמץ היום אתם יוצאים, (שמות יג, גד), וחמוץ פסח דורות נוהג כל ד', שנאמר: שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם (שם יב, ט).
5. גמרא : דכתיב: ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה (שם יג, ה) שיהו כל עבודות חודש זה כנה.
6. כולם נתרבו בגמרא מועבדת (שם).

קרבן החג

והקרבנם אשה 1 לני שבועת ימים 2 — — — (ויקרא כג, ה)

ביום הראשון — — — : והקרבנם אשה עלה לני פרים בני-בקר שנים ואיל אחד ושבועה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו: עשרון עשרון תעשה לכבש האחד ושבועת הקבשים: ושעיר תשא את אחד לבקר עליכם: מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד 8 תעשו את-אלה: פאֵלה תעשו ליום שבועת ימים קחם אשה ריח-ניחוח לני 4 על-עולת התמיד ועשה ונספו: (במדבר כה, יח—כד)

מצות

שבועת ימים מצות תאכלו 1 — — — (שמות יב, טו)

קרבן החג

1. רש"י: הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן? לומר לך, שאין המוספין מעכבים זה את זה.
- והקרבתם — מכל מקום — אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים — הבא כבשים.
2. רמב"ן: יאמר שיהיו כל שבעת הימים חג להקריב אשה לה' — לא היאסר במלאכה כראשון ושבועי, ולא פירש האשה, כי הוא עתיד להזכירו בפרשה מיוחדת — — —
- ספורנו: להודיע שאין חול הנועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן ציבור נוסף על התמיד כמו ביום מקראקדש הוא מכלל החג בלי ספק.
3. אונקלוס: דהא עלת הדירא (שהיא עלת התמיד — ועי' זבחים פט.).
4. רש"י: (לפסוק ה) נחת רוח לפני הקב"ה שאמר ונעשה רצונו.

מצות

1. מכילתא: שומע אני כל מצות במשמע, תלמוד לומר: לא תאכל עליו חמץ שבועת ימים תאכל עליו מצות (דברים טו, ג) — לא אמרתי אלא דבר הבא לידי מצה וחמץ, ואיזה זה? אלו חמשת המינים (מיני הדגן) ואילו הם: החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון יצאו האורז והרוחן והפרגון והקסניות והשומשמים, שאין באים לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון.
- מכילתא: כתוב אחד אומר שבועת ימים מצות תאכלו (שמות יב, טו) וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות (דברים טו, ח), כיצד יתקיימו שני מקראות הללו השבועי הזה בכלל היה ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל, מה ז' רשות אף כל רשות, אי מה השבועי רשות אף לילה הראשון רשות — תלמוד לומר (שמות יב, יח) בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות —

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג, מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, "ירושלים תשל"ט

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַמִּצְוֹת 2 כִּי בְעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדְּאוֹתֵיכֶם; מִצָּרָיִם
מִצְרַיִם — — — (שם שם, יז)

בְּרֵאשֹׁן 6 בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב תֹּאכְלוּ מִצַּת עֵד יוֹם הַהֶהָדָר
וְעֵשְׂרִים 6 לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב: (שם שם, יח)

כָּל מוֹשְׁבֵיכֶם 7 תֹּאכְלוּ מִצַּת: (שם שם, ט)

הכתוב קבעו חובה — — — דבר אחר: — — — ששה מן החודש (לאחר הקרבת העומר),
שבועה — מן הישן. (שם פ' ח)

ובגמרא מסיים: יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר על מצות ומרודים
יאכלוהו. אין לי אלא בומן שבית המקדש קיים בומן שאין בית המקדש קיים מגין? תלמוד לומר:
כערב תאכלו מצות — הכתוב קבעו חובה.

רש"י: ובמקום אחר הוא אומר: ששת ימים תאכל מצות (דברים טו, ח)
למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ.
ראב"ע: והנה הוכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות — חיוב, על
דרך הפשט.

2. רש"י: שלא יבואו לידי חימוץ.

ראב"ע: הגה ציוה להיות המצות שמורות מימות הקציר.

רשב"ם: לאוכלם ביום הזה לנוכח.

חזקוני: יש מפרשים שלא תפסוק מכם אכילת מצה לדורי דורות — — —

ספורנו: המורות על מהירות בלי המתנת חימוץ.

3. ראב"ע: וערין לא יצאו, כי בתחילת החודש היתה זו הנבואה. והטעם: שתאמרו
כן לדורותיכם.

ספורנו: בעצם היום הזה — ביום הזה בעצמו, שביום אחד נעשה קיבוץ, שלא היו
מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם.

4. ספורנו: כל קהל וקהל כמות שהיה יהיו.

5. ראב"ע: בחודש הראשון.

6. רש"י: למה נאמר, והלא כבר נאמר שבעת ימים? לפי שנאמר ימים — לילות
מגין, תלמוד לומר: עד יום האחד וכו'.

7. ראב"ע: ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת
ימים תעשה מלאכה, רק חיוב — למען תזכור.

רשב"ם: אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטים.

חזקוני: לפי שהיא מצוה ראשונה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ כתיב ביה בכל
מושבותיכם, אבל גבי פסח לא כתיב אלא לדורותיכם (שמוח יב, יד, יז),
לפי שאין נוהג אלא בארץ.

עֵת-מַכְלֵלַת הַרְצוּב

מתוך: "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

ה. ח מ י א ל

וְיֵשׂא הָעַם אֶת-בְּצֻקוֹ טָרִם יַחְמֵץ 8 מְשַׁאֲלֶתֶם 9 צָרַרְתָּ קְשִׁמְלֶתֶם 10 עַל-

(שם שם, לר)

שְׂכָמָם 11:

וַיֹּאמְרוּ אֶת-הַבְּצֻק 12 אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת קִי לֹא חֵמֵץ קִי-גִרְשׁוֹ

(שם שם, לט)

מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵה וְגַם-צָרָה לֹא-עָשׂוּ לָהֶם :

שְׂבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּח — — — : מִצּוֹת יֶאֱכַל אֶת שְׂבַעַת

(שם יג, ו-1)

הַיָּמִים — — —

אֶת-הַגַּם הַמִּצּוֹת תִּשְׁמַר שְׂבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת 13 כִּי אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֲדָשׁ

(שמות כג, טו)

הָאֶכִיב — — —

— — — שְׂבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֲדָשׁ

(שם לד, יח)

הָאֶכִיב — — —

— — — שְׂבַעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ :

(ויקרא כג, ז)

(במובן כח, יז)

— — — שְׂבַעַת יָמִים מִצּוֹת יֶאֱכַל :

8. רש"י: המצריים לא הניחום לשהות כדי חימוץ.

9. אונקלוס: מותר אצותהון (שארית עריבותיהם).

מכילתא: אלו שירי מצה ומרור (שם, יג, ועי' רש"י).

ראב"ע: כלי עץ.

רשב"ם: הוא הכלי שנותנים בו הבצק — — —

10. חזקוני: לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם.

11. מכילתא: רבי נתן אומר: וכי לא היתה שם בהמה, והרי כבר נאמר: וגם ערב

רב עלה אתם וצאן ופקר, ומה תלמוד לומר על שכמם? אלא שהיו מחבבים

את המצות. (שם, טו; ועי' רש"י)

ראב"ע: חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו מצרים.

רש"י: ל' (לדעת ראב"ע) ומי שהוא אנהבו יאמין לו שהיו אבותינו חמורים כל כך שיעמיסו

כלי עץ על שכמם ואת הבגדים על החמורים.

12. ראב"ע: הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפווה עד שחגו בסוכות

(כי לפני כן כתוב: ויטעו מרעמסס ויחגו בסכות — ססוק לו).

רמב"ן: שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו — — — ואפו אותו טרם יחמץ בדרך

או בסוכות שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו.

13. גמרא: לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יאשיה (רש"י:

דרוש ביה את חג המצות תשמור וכל תשמור אנהרת לא תעשה הוא שומריהו

דעת-מכללת הרצוג

מנתח: "מעיינות", ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, "ירושלים תשל"ט

— — — שבעת ימים תאכל-עליו 14 מצות לקחם עלי 15 כי בקצוץ
יצאץ פאָרץ מצותים — — — (דברים טו, ג)

ששת ימים תאכל מצות 16 וביום השביעי עצרת 17 — — — (שם שם, ח)

מן המלאכה, רבנו חננאל: כלומר אמרה תורה ושמרתם את המצות עוד את חג המצות. תשמור למה לי? אלא ללמדך שכל שבעת ימים צריכיך שמירה). (תניגה יח.)

ראב"ע: והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות — — — והנה הוא חיוב (כי לו היתה אכילת מצה רשות) — — — למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ. 14. חזקוני: בגללו — — — תאכל מצות בגלל הקרבן הבא לזכרון יציאת מצרים. 15. גמרא: פרס לעיסה שנילושה בין ושמן ודבש.

פילון האלכסנדרוני: והמצה — משני טעמים. אחד — משום שאבותינו כשיצאו לדרך בזכר האלהים נהגו בחפזון ויצאו מגדר הרגיל ולקחו אתם גבולות בצק שלא החמיץ. והטעם השני — שבאותו זמן (ומתכוון אני לתקופת האביב, שבה חל החג) תבואת הרבן אינה בשלה בשדות קמה, זמן הקציר לא הגיע עדיין. לתבואה זו, שלא נתבשלה עדיין כל צרכה ועומדת בעוד זמן מה להתבשל, דומה המון שלא החמיץ — סימן לתקופת טובה, שמכין הסבע, ביד רחבה ובשפע, בשביל המין האנושי את מתנות צרכיו השנתיות.

ולפי המפרשים את כתיבי הקודש נאמר גם פירוש זה: מוזן שלא החמיץ הוא מתנת הסבע, החמץ הוא מעשה אמונות. כי האדם שואף לכרוך את ההכרתי עם המהנה, ולמדו בחריצות להפוך באמונותו את הקשה והגס בטבע לרך וטעים, ומאחר שחג האביב — — — משמש זכר לבריאת העולם וילודי האדמה הקדמונים ובניהם היו מוכרחים להשתמש במתנות הסבע כמו שהן ללא כל שינוי, כי התאוה לא שלטה עדיין בהם, התקין החוק מוזן המתאים לזמן ההוא. הוא רצה בכל שנה לשוב ולהכעיר את ניצוצות אורח החיים שיש בו משום קדושה ופרישות, להשתמש בחופש החג והעצרה ולקורר הערצה וכבוד לחיי הקדמונים, חיים של הסתפקות במועט וחסכון וכן להשוות את חיינו במידת האפשר לחיי הקדמונים — — —.

רש"י: לחם שמוכיר את העוני שנתענו במצרים. רמב"ן: הוכיר במצה שהיתה לחם עוני להגיד, כי ציוה לזכור שיצאו בחפזון והוא עוני, וזכר כי היו במצרים בלחם צר ובמים לחץ — והנה תרמו לו לשני דברים, וכן אמרו: הא לחמא עניא די אכלו אהבתנא בארעא דמצרים כל דכפין. או שיאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עני — — — כמו שהזכירו רבותינו.

ספורנו: לחם שהיו אוכלים בעוניים ושלא היה להם פנאי להשהות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אצים.

16. חזקוני: אינו אומר להוציא את יום השביעי מכלל האחרים אלא לעיל קאי והכי קאמר: ופנית בבקר והלכת לאהליך וכל ששת הימים הנשארים משם ואילך תאכל מצות. (ועי' הערה 1.)

17. רמב"ן: וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם והטעם שיהיו נעצרים לפנינו לאכול המצות.

איסור חמץ

— — — עץ ביום הראשון: תשבייתו שאר מבתיכם כי כל-אכל חמץ
ונקרתה הנפש שהוא מישראל מיום הראשון עד-יום השביעי: (שמות יב, טו)

שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם: כי כל-אכל מחמצת: ונקרתה הנפש
הוא מצנת ישראל בגר וב זרחה הארץ: כל-מחמצת לא תאכלו — — —
(שמות יב, יט-כ)

— — — ולא יאכל חמץ: (שם יג, ג)

איסור חמץ

1. גמרא: אמר אבי תרי קראי כחיבי, כתיב: שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם.
(רש"י: אפילו שעה אחת בתוך שבעת הימים) וכתיב: אך ביום הראשון
תשביתו שאור מבתיכם; (רש"י: הרי שהה בו שעה אחת) הא כיצד? — לרבות ארבעה עשר
לביעור (רש"י: דעל כרחך האי הראשון — ראשון קודם לכל שבעה קאמר דהיינו ארבעה
עשר) — — — דבי רבי ישמעאל תנא: מצינו י"ד שנקרא ראשון, שנאמר: בראשון בארבעה
עשר יום לחודש (שמות יב, יח);
(ועי' פסוק טז: כל מלאכה לא יעשה בהם — משמע שאין מבערין את החמץ בפסח — ביום
הראשון וביום השביעי).

רש"י: מערב יום טוב, וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה, ומצינו מוקדם קרוי ראשון,
כמו (איוב טו, ז) הראשון אדם תולד — הלפני אדם נולדת, או אינו אלא ראשון של
ז' תלמוד לומר: לא תשחט על חמץ — לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים.
ראב"ע: והנה מירוש ויכל אל הים ביום השביעי (בראשית ב, ב) —
כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם —
כהיכנס היום הראשון כבר גשבת כל השאור מהבתים.

2. משנה: רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שרפה; וחכמים אומרים: אף מפורר
וזור לרוח או מטיל לים.
גמרא: תשבתו — בכל דבר שאתה יכול להשביתו. (פסחים כז:)

3. רש"י: מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך, יצא חמצו של גכרי שהוא אצל
ישראל ולא קיבל עליו אחריות.

ראב"ע: שאור — שהוא מחמץ; מחמצת — כל דבר שיחמץ.

4. רש"י: אזהרה על אכילת שאור.

5. ראב"ע: וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת ובכאן הוסיף גר שהוא
גר צדק (פירוש: ולא גר ישראל הבא מעיר אחרת, — שאינו גר תושב).

6. רש"י: להביא את תערובתו.

7. ראב"ע: (לפסוק ד) הזכיר בתחילה ולא יאכל חמץ — וככה תעשו לדורות

כמו שעשיתם ביום שיצאתם.

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג. מאסף לעניני חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשל"ט

— — — ולא-נרצה לה קמץ ולא-נרצה לה שאר בקל גבלה 8:

(שם שם, ז)

לא-תאכל עליו קמץ — — — : ולא-נרצה לה שאר בקל-גבלה

(דברים טו, ג-ד)

שקצת ימים 10 — — —

מקרא קודש ושבתה ממלאכה

וביום הראשון 1 מקרא-קדש 2 וביום השביעי 3 מקרא-קדש-יהיה לכם קל-

מלאכה לא-יעשה; בהם אך אשר יאכל לקל-נקשו הא לבדו יעשה לכם:

(שמות יב, טז)

8. ראב"ע: כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני שבכת — — —

וככה בפסח שלא יאכל (הגר שיגור בשעריך) חמץ במקום שהוא רשותו וזה פעם בכל גבלה.

9. ראב"ע: שלא יימצא חמץ בעת שחיסת הפסח (מירוש): מלת עליו קאי על הפסח

שבפסוק הקודם).

רמב"ן: וביאר במצות השאור שלא יראהו ככל גבולך כי בתחילה אמר לא יימצא

בבתיכם.

ספורנו: אעפ"י שפסח מצרים היה איסור חימוצו יום אחד בלבד.

10. ספורנו: אעפ"י שזה לא הוצרך בפסח מצרים.

מקרא קודש ושבתה ממלאכה

1. ראב"ע: הוא יום יציאת מצרים.

(שם, ט)

2. מכילתא: כבדו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה.

רש"י: מקרא שם דבר, קרא אותו קודש לאכילה ושתייה וכסות.

שד"ל: אחרי ראותנו בישיעה (א, יג) חדש ושבת קרא מקרא, בלא מלת

קודש, נראה כי מקרא ענינו אסיפת העם לחוגג חג ומקרא קודש ענינה חגיגה

ואסיפת של קדושה, כלומר לכבוד האל, ושרש קרא מורה לפעמים אסיפה, כמו: אשר

יקרא עליו מלוא רועים (ישעיה לא, ד) כי אסיפת העם תהיה בקריאה — — —

3. ראב"ע: והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה.

(שבתה ממלאכה נזכר גם ברגלים האחרים השונה (בשבועות): וקראתם בעצם היום הזה

מקרא-קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. (ויקרא כג, כא)

(בסוכות): ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו (שם שם, לה) וביום

השמיני מקרא קודש יהיה לכם — כל מלאכת עבודה לא תעשו. (שם שם, לו)

4. רש"י: אפילו על ידי אחרים.

ראב"ע: בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכיפורים אין כתוב בהם כל מלאכה

(אלא כל מלאכת עבודה), רק בפסח לבדו אמר, והתנה להוציא אוכל נפש. ובכל מקום בין בפסח

בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחו דרך קצרה לומר: כל מלאכה לא

תעשו (מירוש): כל מלאכת עבודה, שלא יצטרך להתאריך ולומר אך אשר יאכל וכיו' (ע"י

הערה 10).

אלה מועדי יי מקראי קדש 6 אשר-תקראו אתם במועדים: — — — ביום
 הראשון מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: — — — ביום
 השביעי מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו: (ויקרא כג, ד-ח)

רמב"ן: פירש"י אפילו ע"י אחרים, ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל, הם עצמם מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתו שלא תעשה על ידו אלא שאם מטעה אותו באיסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול — — — ואם אחרים הללו עכו"ם אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עכו"ם כלל לא כיום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו — — — (וע"י הערה 7).

5. דשב"ם: ולכך כתיב בכל ימים טובים: מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל נפש אבל בשבת ויום הכיפורים כתוב כל מלאכה.

6. אונקלוס: מערעי קדיש דתערעון יתהון בזמניהון.

רשב"ם: (לפסוק ב): אשר תקראו אותם מקראי קודש — אשר תזמנו אותם זמני קודש. כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא כמו: קרא עלי מועד (איכה א, טו) וכן התרגום.

רמב"ן: (לפסוק ב): וטעם מקראי קדש, שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להיקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום כפרהסיא בתפילה והלל לאל בכסות נקיה. ולעשות אותו יום משתה — — — והנה מקרא קודש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים, וכן: על מכוון הר ציון ועל מקראיה, המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה. ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים, לשון מאורע בכל יום שיארעו תעשו קודש. ור"ל אמרו ארעם במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, כלומר שלא יהא חוקה אצלך כחוק שאר הימים אבל תעשה להם מקרא כל קדש לשנות במאכל ובמלבוש מחול לקודש וגם זה דעת אונקלוס.

7. רש"י: אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן. כגון דבר האבד.

רמב"ן: (לרש"י) איננו נכון, כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכה דבר האבד ויבואו שאר המלאכות מ"קו — — — ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשימושים — — — ואינו משמש בשום מקום בדבר האבד בלבד — — — אבל מירוש מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש — — — ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הגאה לא מלאכת עבודה. וזה מתבאר בתורה כי בחג המצות שאמר תחילה כל מלאכה לא יעשה לכם הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן.

ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה (וע"י הערה 10).

דעת-מכללת הרצוג

מתוך: "מעיינות" ג' מאסף לענפי חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, "ירושלים תשל"ט

ביום הראשון מקרא-קדש פל-מלאכת עבודה לא תעשו:

(במדבר כח, יח)

וביום השביעי מקרא-קדש יהיה לכם פל-מלאכת עבודה לא

(שם שם, כה)

תעשו:

— — — וביום השביעי עצרת לי אליהם לא תעשה מלאכה 10:

(דברים טו, ח)

8. רש"י: אפילו מלאכה הצריכה לכם, כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה

ביום טוב.

9. רמב"ן: ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה — — — והטעם — — — כי לא בא עתה רק (אלא) להזכיר הראייה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר ה' ולחוג שם — — —

10. ראב"ע: והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה (שמשמע איסור כל סוגי המלאכות גם אוכל נפש) שם כתוב אך אשר יוכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם.

רמב"ן: (לויקרא כג, ז): אמר — — — לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לומר בו כל מלאכת עבודה. והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה, כמו שנאמר בשבת ויום הכיפורים — הכוונה לא תעשה מלאכה אשר הותרתך עליה.

ספורנו: נעצרו בו ישראל יחדיו לעבודת האל יתברך ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה, כי לולא זה לא היה השביעי קדוש כלל כמו שהוא העניין בחג הסוכות שאין השביעי שלו מקרא קודש. (עיי' קושית רמב"ן בהערה 9).

ליחרות דוד שמעוני

הנעימה: אלכסנדר מליכאל

במגינות

ח-ל-רה - עז-ל-ך-יה - או-ל-דו-ת-ה-י-דו-ת-ק-ך-מ-ל-ב-ן-גו-דו-ת-צ-ב-ח

ח-ל-דו-ת-צ-ב-ח-צ-א - ג-עו-ר-ו-ת-צ-ו-ר-ו-ת - ט-י-מ-ך-ה-מ-ת-ך-ה - ב-ל-ע-דו-ת-ע-ב-ר-ו-ת

דו-ת - ח-ל-דו-ת-צ-ב-ח-צ-א - ג-עו-ר-ו-ת-צ-ו-ר-ו-ת - ט-י-מ-ך-ה-מ-ת-ך-ה - ב-ל-ע-דו-ת